

Monographie
Der Gemeente Ybex
gedurende den oorlog
1914 - 1918.

Monographie
der Gemeente Hex
gedurende den oorlog
1914–1918

Monographie

der Gemeente Hex gedurende den wereldoorlog

4 augustus 1914 – 11 november 1918.

VOORWOORD

Men weet dat de ‘Nota’ van Duitschland aan de Belgische regeering, met koel overleg opgesteld, op bevel van kanselier van Bethman-Hollweg door von Bolow-Saleske te Brussel veilig geborgen, den 2ⁿ augustus 1914, te 7 uren ’s avonds, aan onzen Minister van Buitenlandsche Zaken, M. Davignon, overhandigd werd. De Belgische regeering, diep verontwaardigd, beraadslaagde met den Koning en de Ministers van State heel den nacht, en gaf ’s anderendaags ’s morgens het fiere, het sterke antwoord, dat België vastbesloten is alle krenking van zijn recht af te weren met al de middelen, die in zijn macht zijn. Den 4ⁿ augustus, te 6 uren ’s ochtends, antwoordt Duitschland met de gekende oorlogsverklaring.

Intusschen, gezien de oorlogsverklaring van Oostenrijk-Hongarië aan Servië, welke onvermijdelijk het Drievoudig Verbond in het harnas zal jagen tegen de Drievoudige Entente, en dus gansch Europa zal schokken, is onze regeering niet onledig gebleven, om desgevallende de overrompeling van ons grondgebied te keer te gaan.

MOBILISATIE

In den nacht van vrijdag 31 juli – zaterdag 1 augustus werd de algemeene mobilisatie van het Belgisch leger uitgeroepen.

Het bevel waardoor de militieklassen van 1909 tot en met 1901 worden opgeroepen, wordt te Hex gebracht door eenen gendarm van Heers, (militair kanton) juist te middernacht.

Dadelijk luidt de veldwachter, August Baldewijns, de alarmklok. Hoe akelig rollen dezer zware tonen over het slapende dorp. Ieder wrijft zich den slaap uit de oogen, gansch der komende gebeurtenissen onbewust. Gendarm en veldwachter kloppen haastig aan de woningen der opgeroepen. ’t Klinkt toch zóó ijzig, dien kreet, honderden malen en langs alle zijden in dien zoeten zomernacht herhaald: Op! ’t Is oorlog! ’t Vaderland is bedreigd! Op!

De echtgenoot en de vader worden plotseling, als bij tooverslag, weggerukt van gade en kroost, de zoon plotselijk, zegge onverwacht gescheiden van ouders, broeders en zusters. Wij zien schreiënde kleintjes welke zich met kracht aan vaders soldatenkleederen klampen en hem trachten te weerhouden, hopelooze echtgenooten, wien den eenigen steun wordt ontnomen, teedere moeders die hun kind innig, o zóó innig in hunne armen sluiten en met het kruisteeken zegenen, ook meer kalme vaders, welke hunnen jongen waardig en met diepen ernst toe roepen ‘haast u, mijn zoon, doe uw plicht’.

Dien nacht vertrekken Bosch Alexis, Swerten Jozef, Digneffe Hendrik, Renson Louis, der lichting 1902, alle vier gehuwd, Vranken Francois, gehuwd en Van Stijvendael, ongehuwd (1901) Hannosset Jan, Lowet Jozef-Gilles, gehuwd, en Benats Domien, ongehuwd, (1905) Doucy Leopold, gehuwd (1906) Holans Hubert, Baldewijns Louis, gehuwd en Digneffe Jan, ongehuwd (1907). Zeggen wij ter loops dat nog onder de wapens waren Fox Jozef, gehuwd (1900) Moers Jan-Jozef, Vandersmissen Leonard, ongehuwd (1910) Herkens Martinus, (1911) Neven Winand-Lucien, Houbar Jozef-Martinus, Pluymers Guillaume, (1912) Coemans Jozef-Gilles, Scheepers Jozef en Schoenaers Laurens-Jozef. (1913)

Zondag 2 augustus en maandag 3 augustus zijn dagen van drukke spanning. Draadberichten van den heer gouverneur der provincie volgen elkander op: het afkondigen van den staat van beleg in Limburg, het aanmanen tot kalmte, het oproepen der niet-werkdadige burgerwacht, het verbod van reisduiven los te laten, het inleveren van vuurwapens ten gemeentehuize, het verbod aan de burgerlijke bevolking om aan den krijg deel te nemen, het verbod van reizen per velo, moto, auto. Deze verordeningen worden seffens in de gemeente afgelezen en aangeplakt.

Ook de heer burgemeester, de weledele graaf Alfred de Marchant et d’Ansembourg vaardigt twee verordeningen uit: de eerste zet de ingezetenen aan tot waardigheid en verzoekt hen den vijand fier in de oogen te blikken zonder evenwel tartend of uitdagend te schijnen, het tweede is gericht tot de handelaars en de winkeliers, met verzoek hunne waren aan fatsoenlijken prijs te blijven verkoopen.

Renson Louis

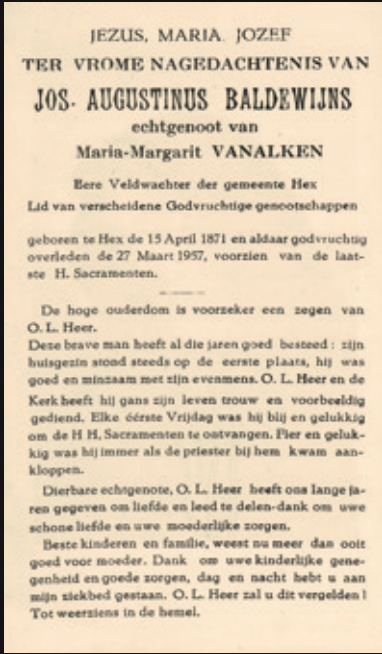
Bosch Alexis

Fox Jozef

Neven Winand-Lucien

Veldwachter August Baldewijns

Houbar Jozef-Martinus

Burgemeester de
weledele graaf
Alfred de Marchant
et d'Ansembourg

Ludovic Van Winkel

DE INVAL

Op ons postbureel komen telegrammen aan, dat de Duitschers in overhaasting op onze grenzen aanrukken.

Dinsdag 4 augustus ijlen de beide zonen van den gemeenteonderwijzer en secretaris, de eerwaarde heeren Leo Van Winkel, leraar aan het Onze-Lieve-Vrouwe-college te Tongeren, pas priester gewijd op 14 april laatstleden en Ludovic Van Winkel, seminarist te Luik, even naar huis om hunne ouders, broeders en zuster te omhelzen, en dan met den eersten tram, 12.49 uren, zich te Hasselt als vrijwilligers voor het leger (Rood Kruis) te gaan aanbieden. Later vernamen wij dat beide jongens te Hasselt door den plaatselijken bevelhebber geweigerd werden, daar deze niet wist wat aanvangen, dat zij op goed valle 't uit naar Dendermonde en vervolgens naar Antwerpen stoomden, dat zij acht dagen lang gestuurd werden van stad tot stad, terug naar Hasselt, weer terug naar Antwerpen, om eindelijk regelmatig ingelijfd te worden.

Woensdag 5ⁿ augustus worden nog, bij staatstelegram, de klassen opgeroepen van 1900 en 1899.

Vertrekt onmiddellijk: Hestermans Florent, gehuwd (1899.) Vluchtelingen met bange trekken, waarbij families uit Hex afkomstig, komen met den tram van 11.45 u. alhier aan uit de omstreken van Visé, Wonck, Roclenge/Jeker, Herderen. Werkliedengezinnen uit de omgeving van Luik, met stootkarretjes, hondswagens, kruiwagens en meer andere schamele vervoertuigen spoeden zich naar den kant van Borgloon en zoo het noorden der provincie in. Allen zijn diep onder den indruk der brandstichtingen, plunderingen en moordenarijen, waarvan zij ginder oopggetuigen waren. Onze bevolking staat als verslagen. Niemand werkt, ieder is op straat. De huismoeder vergeet den pot te koken, de boerin hare beesten te voederen. Het nare nieuws is ongeloofbaar. Elkeen verkeert nog in de goede meening, dat de geleden schrik tot eene verregaande overdrijving aanzet.

Sinds twee dagen handhaaft de burgerwacht de orde, aangevoerd door den weledelen heer burgemeester zelve.

Tal van vuurwapens zijn ingediend ten gemeentehuize.

Het onderwijs wordt niet meer gegeven, noch in de gemeenteschool, noch in de aangenomen school, bij gebrek aan leerlingen. Onze dartelende schooljeugd blik met deernis in de ziel de schamele knapen achterna, welken tusschen pak en zak op zeer primitieve voertuigen voorbijtrekken.

Woensdag 5ⁿ augustus 13 uur. Een Duitsch uhlaan, verschijnt op de tramlijn in het 'Heiland'. Revolver in de hand volgt hij de baan naar Munikhof en Bommershoven. Een troepje uhlanen van acht man versteekt zich in het boschje van Terhove, in de richting Webede.

De tram Hasselt-Oreije loopt niet meer. Een bediende van den telefoondienst werd door uhlanen in een tramrijtuig te Wimmertingen gedood.

De postontvanger, M. Leander Benats, ontvangt van zijne overheid bevel het telefoontoestel op zijn bureel terstond te vernietigen. De telefoondraad wordt door vijandelijke patrouilles tusschen Bommershoven en Hex doorgesneden. De Duitschers bezigen hiertoe met opzet aangeduide manschappen, voorzien van eene schaar op langen staak. Tegen den avond zijn de omstreken vol Duitschers, welke zich voorzichtigheidshalve in veld, bosch en weide schuilen.

Intusschen bulderen de kanonnen der forten van Luik. Van op onze hoogten, de waterscheidingslijn tusschen Maas en Schelde, ontwaart men zware branden in de richting Visé.

Enkele onzer cyclisten zien een braven landbouwer van Kerniel, geheel onschuldig, in volle veld achter zijnen ploeg, neergeschoten worden. De schrik verdubbelt. De Z.E.H. pastoor roept het volk ter kerk. Het 'Lof' wordt druk bijgewoond. Wat wordt er vurig gebeden! Op bevel van generaal Leman moet Hex te Luik, (Bressoux) op staanden voet leveren – bevel van 4 augustus 1000 k. hooi, 10000 k. stroo, hemden, onderbroeken, kousen, beddelakens en dekens, picken, spaden, hakken, smidsgetuig enz. Alle inwoners zonder onderscheid beijveren zich om het gerequireerde spoedig bijeen te brengen. De inlevering vangt aan 5ⁿ augustus in den vroegen ochtend, de laatste wagens moeten zich, langs binnenwegen, eenen doortocht banen te midden van vijandelijke verkenner.

Doortocht der Belgische en Deutsche troepen

Donderdag 6ⁿ en vrijdag 7ⁿ augustus – Langs den kant Vechmael – Oreje verneemt men nog al hevig geweergeknal. Er hebben dan schermutselingen plaats tusschen Belgische en Deutsche voorposten. Eenige Duitschers worden gedood, andere gekwetst. Een doodskophuzaar wordt begraven langs den weg Vechmael-Wouteringen, tegen de Romeinsche kasseide.

Zaterdag 8ⁿ augustus. Rond elf uren in de voormiddag vertoonen zich 300 Belgische gidsen te Hex, aangevoerd door commandant graaf d' Hespel, gevolgd van een escadron lancers en een detachement carabinieri-cyclisten. Hoe weinig de kleine Belgen op oorlog voorbereid zijn

Tramstatie

bewijst het volgende: De gidsen zijn in prachttenue met de zware haren muts. En zulks onder de zengende augustuszon! De geestdrift is algemeen. Boterhammen met hesp of eieren, bier koffie, wijn en cigaren worden onze soldaten aangeboden. Men roept ‘Leve de Koning! Leve België! Leven onze soldaten!’ Even zijn de Belgen verdwenen in de richting Bommershoven of een schadron uhlanen daagt op uit de Henestraat. Het hangt slechts aan een draadje of een samen-treffen heeft plaats in volle dorpskern.

Maandag 10ⁿ augustus – Alle steenwegen, kiezelbanen, ja veldbanen zijn grijs van Duitsche uniformen. Dichte stofwolken stijgen hoog in de lucht. Tusschen de vijandelijke troepen merken wij landbouwers van Canne, Wonck en andere dorpen der Jekervallei, welke gedwongen werden met de Pruisen mee te varen en ransels, ook vermoeide soldaten te vervoeren. De eerste vlieg-machienen, één- en tweedekkers, verschijnen boven onze gemeente en duiden door voor ons onverstaanbare teekens hunne verkenningen aan.

Dinsdag 11 augustus – Dragonders, den revolver in de hand, dreigen de inwoners omver te schieten. De heer graaf d’Alsembourg, burgemeester, maant de inwoners dringend aan om kalm te blijven en alle paniek te vermijden. Hij verzoekt zijne onderhoorigen ingsgelijks zoo min mogelijk hunne huizen te verlaten. Landbouwers, die uit het veld thuis komen, verzekeren dat er in de richting Brouckem-Gutshoven verschillende paarden zonder ruiters rondwdalen. Gevechten moeten plaats gehad hebben in den sector Hasselt-Diest-St.-Truiden. Er wordt verhaald dat de Moffen een kolossale rammeling opliepen en met honderden en nog honderden sneefden.

Woensdag 12ⁿ augustus – Reeds vroeg in den morgen hoort men het gerucht van paarden-getrappel, het hotsen en botsen van kanonnen met ‘caissons’, en het geronk van auto’s op onze kiezelbanen. Drie patrouilles doodskophussaren doorkruisen onze binnenwegen. Hunne lichte paarden met lange staarten klauteren als hinden tegen de stijle grachten omhoog of wippen over de afsluitsels in prikdraad der beemden en weiden. Het geschut rond Luik heeft in hevigheid toegenomen. De schoten volgen elkander op zonder tusschenpoozen. ‘t Is thans de beurt der fortten van Liers, Lantin en vooral Loncin, aan deze zijde der stad gelegen. De overweldiger heeft reusachtig Oostenrijksch geschut opgesteld te Villers l’Evêque, zes kilometers van Hex.

Donderdag, 13ⁿ augustus – Heel de nacht buldert het kanon, Luik schijnt een vuurpoel. Twaalf cyclisten bieden zich bij den gemeentesecretaris aan en wijzen hem op eene militaire kaart eene kleine brug, – *un bedid bond* zei de overste – die moet versperd worden. Hier is beduid de brug over de Herck in de Henestraat. Zij moeten ze zelf maar zoeken. Onverwijd wordt de brug met prikdraad afgezet en zelfs ondermijnd. Dezen prikdraad haalden ze in den winkel der gezusters Knapen, zonder betaling. Na acht uren ’s avonds mag niemand meer door en de waakpost legt zich in hinderlaag tegen het huis van den veldwachter.

Vrijdag 14 augustus. – Een tweedekker komt de bewakers der brug seinen doen. Deze vertrekken in de richting Borgloon. Op dit oogenblik komen een tiental vliegtuigen en volgen de richting St. Truiden.

Jan Scherpenberg, vrachtvoerder, werd gisteren te Tongeren door het vijandelijk leger opge-eischt. Thans komt hij weer zonder paard of kar. Hij verhaalt wat volgt: ‘Ik moest ransels enz. varen van Tongeren over Overrepen-Zammelen-Kerniel-Borgloon-Cuttecoven-Herten. Hier vaarde ik opzettelijk tegen een zwaren steen, met het gedacht de berrie mijner kar, die half gebroken was, te doen overvallen. Dit lukte. De Pruisen vloekten en raasden als bezetenen en dwongen me een nieuwe kar te zoeken. Een landbouwer dreef mijn paard in een zijner weiden, terwijl ik er langs kronkelende steegjes van door trok, om langs veld en bosch thuis te geraken’.

Omstreeks zeven uren in den avond komen acht lanciers of dragonders post vatten tegenover de winning van Leonard Pirlot en laten hunne paarden in dezès weide grazen. Zes uhlanen bezetten de tramstatie. De groep cyclisten van gisteren komt terug de brug bewaken. Mannen, welke uit Luik vluchtten, brengen aan dat de fortten nog immer stand houden en de laffe indringer ontzaglijke verliezen lijdt.

Zaterdag 15ⁿ augustus. – O.L. Vrouw Hemelvaart. Dien dag heeft te Hex de jaarlijksche processie plaats ter eere O.L. Vrouw. Zal ze uitgaan? Ja, zeer eenvoudig, zonder straatversieringen. Enkel het nationaal vaandel, den dag der oorlogsverklaring geheschen, wappert nog hoog op de kerktoren. Wat wordt er luide en vurig gebeden voor de dierbare afwezigen, voor het arme Vaderland! Honderden vuurmonden zetten heden hun vernielingswerk voort tegen de laatste fortten. Loncin moet deerlijk gehavend zijn. Ruiten vliegen aan stukken, deuren kraken, de grond davert. Na het plechtig lof, ongeveer vier uren, een ijselijk gekraak. Het fort van Loncin springt in de lucht, en

Hendrik Moers

't Kasteel

meer dan driehonderd onze dappere jongens, veelal uit deze streek, worden met den verdediger van Luik, den onversaagden generaal Leman, onder de puinen bedolven. Wie beschrijft het wee dier ouders, dier vrouwen, welke hunne zonen, hunne mans in gemeld fort weten!

Zondag 16ⁿ augustus. – Nog al rustige nacht. 't Kanon te Loncin houdt schier op. Zouden thans alle forten gevallen zijn? 't Schijnt zoo. De baan naar het binnenland staat nu wijd open. Maar Luik hield lang genoeg stand, de dwerg tegen den reus, om onze bondgenooten toe te laten de mobilisatie hunner legers te voltrekken. 9 uren. – Een schadron huzaren en een peloton infanteristen zijn de voorloopers der ontzaglijke massa, welke in aantocht is. De legeretros verschijnt spoedig. De doortocht duurt van 12 uren tot 4 uren namiddag. Het zijn echte prachttroepen: jagers van Lauenburg, Mecklenburgsche dragonders, doodskophusaren van de lijfwacht der koningin van Pruisen, Schleswich-Holsteiners IX legerkorps. Al deze troepen kamperen op de hoogten tusschen Hex en Borgloon. De bevelhebber, major von Keinstein, doet het dorp Hex voor goed bezetten en geeft den heer burgemeester de volgende bevelen: 1° dadelijke intrekking van het nationaal vaandel, 2° geen inwoner mag zich bewegen in de richting Brouckom-Borgloon, 3° geen inwoner mag zijn huis verlaten en om negen uur moeten alle lichten uitgedoofd wezen, 4° tot waarborging der rust zal de gemeente vier gijzelaars leveren. Bieden zich hiertoe vrijwillig aan: de weledele heer graaf Alfred d'Ansembourg, burgemeester, zeer eerwaarde heer Hendrik Moers, pastoor, Hendrik Langenaken, oud-burgemeester en G. Lowet-Vranken, schepen. De E.H. pastoor krijgt de toelating om het lof te doen, en ongeveer zes uren worden ook de andere gijzelaars losgelaten. De nacht was nogmaals rustig. De inwoners zijn beangst. Alle werk ligt stil: geen betrekkingen meer met de naburige dorpen of de stad.

Maandag 17ⁿ augustus. – Om zes uren in den ochtend verschijnen boven de legers drie vliegtuigen. De troepenmacht zet zich in beweging, deels door de Henestraat naar Horpmael en Heers, deels door de Dorpstraat naar Brouckom en Borgloon. Het doortrekken duurt van zes tot veertien uren zonder oponthoud. Slechts één uur rust. De officieren eischen wijn, de soldaten brood, bier, ook water voor hunne paarden. Wij tellen 4200 man per uur. Rond de 30.000 man dus trokken door onze straten. De artillerie en de cavalerie gedroegen zich nogal deftig, de infanteristen waren aanmatigend en uitdagend. Wij merken 84 heel zware kanonnen, meer dan honderd zestig lichte kanonnen en veel mitrailleusen. Een 'oberleutnant' wil den heer graaf d'Ansembourg, zijn paard bij den teugel doen houden. De heer graaf weigert, waarop de 'Herr' met vlamme blikken vertrekt. Rond 16 uren komt een nieuwe legeretros te Hex aan, neemt heel het park des kasteels in, breekt de afsluitingen omver, en verspreidt zich verder in al de groote weiden tusschen Hex en Vechmael. Dadelijk bewegen zich de soldaten bij groepen in het dorp om honderden tobben water voor hunne paarden te halen, loopen de huizen in en uit om brood en boter. De herbergen en winkels worden druk bezocht: chocolade, suiker, ingemaakte spijzen, sardijntjes, spek, likeuren. Kortaf al wat eetbaar is verdwijnt als bij tooverslag.

Dit leger, 11000 man sterk, zal te Hex vernachten. Op 't kasteel logeeren 19 officieren. In elk huis, hoe klein ook, vernachten tien tot twintig soldaten. De landbouwers worden opgeëischt om hooi, stroo, aardappelen en haver te leveren. Soldaten beklimmen de graan- en hooizolders en dragen en varen voorraad naar hun bivak. In de weiden worden de koeiën gemolken en het pluimgedierte geëist.

Dinsdag 18 augustus. – Om 6 uren wijken de 11.000 man troepen, maar vergeten niet twee paarden van de weduwe Jozef Sacré, een paard met camion van den heer graaf d'Ansembourg en eene vaars van Gilles Neven-Vranken mee te voeren. Wij doen dadelijk een onderzoek in het legerkamp, en vinden fruitboomen geschild, loopgrachten aangelegd, fruit gestolen, palen en hout geroofd, sluitingen en levende hagen opengescheurd, het gras doorzaaid met glasscherven en honderden ledige wijn- en likeurflesschen. Om 14 uur komen nieuwe Schleswich-Holsteiners aan. De heren Houbrechts en Martini (Manshoven), worden opgeëischt om mee te varen tot Sint-Truiden. Van dit oogenblik wordt het betrekkelijk rustig in ons dorp, en wagen het onze boeren hunne haver verder binnen te halen.

Woensdag, 19 augustus. – Een duizendtal infanteristen trekken door het binnenland in. Zes boerenwagens van Lauw vergezellen hen en hebben ransels en soldaten geladen. Juist middag verschijnen weer honderd tachtig voorraadwagens, getrokken door vier of zes allerschoonste paarden, en begeleid door twee honderd ruiters. Om 15 uur nog 650 vrachtwagens met 1100 ruiters (IX legerkorps).

De knecht van M. Houbrechts, Hendrik Herkens, komt terug zonder paard of kar. De Duitschers

hebben hem zijn gespan afgenomen en den voerman onder doodsbedreigingen weggezonden. M. Martini vaarde mede tot voorbij Leuven en kwam na drie dagen afwezigheid te Hex terug.

Donderdag 20 en vrijdag 21 augustus – Vliegmachienen met dozijnen, autos vol officieren, valsche geruchten met de vleet, schrik en dat is alles voor die twee dagen.

De drie volgende dagen kanongebulder in de richting Namen. De forten van Namen vallen.

De tijding komt aan dat de soldaat Guillaume Pluymers, (1912) van het 14e Linie, door een geweerschot gekwetst werd aan den voet rond Luik, krijgsgevangen werd gemaakt en oogenblikkelijk in een der hospitalen van Luik verzorgd wordt. Kennissen uit Luik verhalen ook dat de kanonnier Jozef Scheepers (1913) insgelijks in de handen des vijands viel te Pontisse en reeds den weg naar Duitschland insloeg.

Dien dag kwam thuis lancier Lowet Jozef-Gilles, gereformeerd en bepaald voor den krijgsdienst afgekeurd. Zijne papieren worden door de gemeenteoverheid gansch in regel bevonden.

Maandag 24ⁿ augustus. – Lambert Debout, labeurknecht te Bommershoven, heeft met het viergespan zijns meesters de Duitschers moeten vergezellen tot Leuven. Hij verhaalt dat Leuven zeer erg gehavend werd, dat gansche straten en stadswijken platgebrand werden, dat honderden onschuldige burgers vermoord werden en op talrijke dorpen huizen en winningen in lichtlaaie vlam stonden. Langs den grooten steenweg zag hij verschillende lijken van vrienden en vijanen.

Dinsdag, 25ⁿ augustus – de twee eerste Zeppelins trekken in westelijke richting.

Van af dit ogenblik doet er zich te Hex niets noemenswaardig meer voor. De Duitse macht is tijdelijk in Tongeren en omstreken gevestigd, met den langen sleep van allerhande plagerijen en knevelarijen. De vrijheden, waarop de Belgen zoo fier gaan, zijn hem ontnomen. Er heerscht overal en in alles willekeur en dwang. Aangiften en opeiseringen van allen aard zijn aan het orde van den dag: vee, hooi, stroo, haver, aardappellen, graansoorten, wol, koper, pikdraad, caoutchoue, hout, stoomkracht en wat al meer. Het stelsel der reis- en vervoerpassen, der maal- en slachtbrieven treedt in voege. Hex had evenwel gedurende de ongelukkige jaren 1915, 1916, 1917 minder te lijden dan veel andere gemeenten. Zelden kwamen onze inwoners met den vijand in aanraking, daar er hier geene regelmatige bezetting bleef. Slechts de veldgendarmen en allerhande controleurs paradeeren nu en dan in het stille dorp, om de eene barsch, de andere min of meer fatsoenlijk opeiseringen en huiszoekingen te doen, of de overtreders der gehaate verordeningen bevelen te brengen voor het gerecht te verschijnen.

BEZETTING

Wegvoering van weerbare Belgen

In den zomer en in het najaar 1916 nemen de wegvoeringen aanvang der Belgische werklieden naar Duitschland. Op donderdag, 30 november, zal de ‘controol’ te Tongeren, Leopolduswal, plaats hebbben. De burgemeester van Hex heeft geweigderd de lijsten in te dienen der jongelingen en mannen geboren tusschen 1 januari 1862 en 1 januari 1901. Daags vóór de schouwing vergaderen de meldeplichtigen in de gemeenteschool. Burgemeester graaf d’Ansembourg en secretaris Gerard Van Winkel spreken de mannen moed in, en gaan in naam van de gemeente de verbintenis aan zich het lot der echtgenooten, ouders en kinderen volop aan te trekken van hen, wien het noodlot zou treffen. Zij waarschuwen tegen de bedriegelijke beloften en de huichelarij, waarvann zij in Duitschland het voorwerp zullen zijn. Eerw. heer pastoor Hendrik Moers spreekt de vergadering toe op gebied van godsdienst en zedelijkheid. Hij maant de Hexenaren aan desgevallend ook in ballingschap verre van het dierbaar moederland, diep overtuigde christenen, immer oprecht katholieke Belgen te blijven.

Dààr is de noodlottige dag, een grijze, grauwe novemberdag met fijnen, killen stofregen. Veel, heel veel mannen wonen ’s morgens het H. Misoffer bij en naderen tot de H. Tafel. Honderd en acht burgers vallen onder den hatelijken meldeplicht. Secretaris Van Winkel zelf is de alleroudste, als zijnde geboren te Overpelt, den 30 juni 1862. De jongsten, geboren in 1900, zijn nog kinderen, met korte broeken. Verschillende al grijs wordende vaders moeten optrekken met twee, drie ja vier hunner zonen. De eerste mannen verschijnen, uit de Molenstraat. Zij dragen elk een omvangrijk pak, op den rug vastgeriemd, bevattende kleederen, dekens, schoeisels en mondvoorraad voor twee dagen, dit alles overeenkomstig de voorschriften van den snooden bezetter. Die mannen zijn diep aangedaan: echtgenooten en kindertjes loopen al kermende achterna. Op minder dan één kwartier is de

Concordia

Gravin
d'Ansembourg,
geboren gravin
Ghislaine

lange Dorpstraat woelig geworden. Welke droevige tooneelen! Nooit, al werden we honderd jaar, vergeten we zóó iets. Die kloeke mannen, die forsche boerenzonen en werklieden gaan zich dus goedsmoeds in de klauwen des onmeedoogenden veroveraars werpen! Vrouwen krijten luide, kinderen hangen aan vaders jas, grijsaards snikken, allen geven uiting hunner verkropte woede. Tientallen en nog tientallen zware pakken en reiszakken worden geladen op de vrachtkar van Jan Lowet-Petitjean, en dan zet de treurige stoet zich in beweging. Niemand spreekt. Hier en daar wordt een schertsend woord beproefd. 't Vindt geen weerklank. In Bommershoven loeren de vrouwen met rood beweeende oogen door het venster. Tongeren! De harten kloppen geweldiger. De stad is doodsch, geen enkel man op straat, de vensterluiken, tot teeken van rouw, zijn gesloten. Elke honderd meters een Duitsche patrouille van kop tot teen gewapend. Burgemeester, pastoor en secretaris marcheeren aan het hoofd der droevige caravaan, vastbesloten moedig en onbedeesd den Pruis in de oogen te kijken en voor de mannen van Hex kranig op te treden. Wanneer we eventjes het hoofd omwenden om den stoet in oogenschouw te nemen, gaan onze gedachten onwillekeurig naar de vroegere barbaarsche tijden en de slavenmarkten. De Leopolduswal is opgepropt van de weerbare mannen uit alle dorpen der kantons Tongeren en Borgloon. Elke gemeente krijgt hare plaats. Een grijnzende 'feldwebel' beveelt met schorre stem, dat elkeen in 't gelid moet blijven, vaak de arme weerlooze Belgen toesnauwende 'Schweinhund' of soortgelijke liefelijkheden uit het woordenboek van het ober cultuurland. Ongeveer één uur 's middags, bibberend van koude, doorweekt van kop tot teen, staan de mannen en jongens van Hex vóór den hoofdingang der 'Concordia', het lokaal der monsterring, burgemeester, pastoor en secretaris voorop. Eene lange rij Pruisen, schouder aan schouder bevindt zich vóór de zware poort. Er tusschen in, wij zijn gevangen. Naar binnen. De E.H. pastoor wordt tegengehouden, hij mag niet mee. In het ruim lokaal der Katholieke Vereeniging van Tongeren merken we vier tafels, aan elke dezer vier officieren. De heer graaf plaatst zich aan nummer 1, de veldwachter aan nr. 2, de secretaris aan nr. 3. Eerst moeten we nog melden dat M. Van Winkel, gemeentesecretaris, op gisteren avond en tot laat in den nacht 71 getuigschriften opstelde en afleverde aan de opgeëischten, getuigschriften welke de verschillende redenen tot afwijzing of vrijstelling inriepen. Wij zullen hier ook in vollen ernst zeggen dat de Duitschers goedsmoeds luisterden naar de aangebrachte verdedigingsmiddels, de certifikaten wel eens uitpluisden en soms niet lazen. Kortom, alles scheen naer wensch te loopen. Eensklaps verschijnt eene dame, moederzielig alleen, met den witten band rond den arm, de Duitsche soldaten wegdringende, de 'Concordia' binnenkomend en langs eene deur weer verdwijnend. Wij erkennen de weledele gade van onzen volksgeliefden burgemeester, mevrouw de gravin d'Ansembourg, geboren gravin Ghislaine de Bousies. Na een kwartier is alles afgeloopen. Wie ontbreekt er? Zulks is te midden van het geharrewar niet dadelijk vast te stellen. Door lange en kronkelende paden met stevigen pikdraad afgezet, geraken we voor de tuinen der 'Concordia' weer op straat, aan de Moerepoort. Wij herademen. Daar vinden we ouders en magen die angstig wachten. Waar is deze? waar is die? Hebt ge x of z niet gezien? We ijlen over de laan terug vóór den hoofdingang der 'Concordia'. Mijnheer de graaf en mevrouw de gravin zijn nog binnen, onderzoeken, loopen van links naar rechts, als plots de heer burgemeester buitenstormt met het verheugend nieuws 'Niemand van Hex is gepakt'. Nochtans van alle kleine dorpen blijven 4, 5 of 6 man gevangen. Mevrouw de gravin lukt er nog in enkele jongens van Vechmael, Horpmael en Borgloon te redden. En nu? Onze jongens spoeden zich naar huis. Van afstand tot afstand bevinden zich familieleden die elkander van verre de blijde tijding toeschreeuwen. Op eenen oogwenk zijn de naastbestaanden te Hex ingelicht. Intusschen staat dáár vóór ons, op de hooge spoorweglijn, de akelige, lange trein, met de deuren wijd open, om straks de gevangenen, wier misdaad het is weerlooze Belgen te zijn, naar de folterkampen van keizer Willem te vervoeren. Arme slaven!

Tongeren – Borgloon leverde slechts eenige dozijnen weggevoerden. De reden? Er wordt beweerd – en wij zijn die meening toegedaan – dat zulks te danken is aan den Kreischef von Rentzell, welke nog iet of wat menschelijk gevoel overhoudt. Major von Rentzell werd korts nadien naar Duitschland teruggeroepen.

Brengen we hier een welverdiende hulde van dank en erkentelijkheid aan mijnheer den graaf en aan mevrouw de gravin d'Ansembourg, die door hun milde tusschenkomst zoo menigen jongeling reddeden uit de ballingschap. Op zondag 3 december had dan ook te Hex op het kasteel een volksbetooging plaats, de edele weldoeners ter eere. Secretaris Van Winkel maakte zich de tolk der bevolking om den heer burgemeester en dezès echtgenoot luidе dank te zeggen. Inwoners van Vechmael, Horpmael en Borgloon spaarden ook hunne toejuichingen niet.

van den weledelen heer graaf Charles de Marchant et d’Ansembourg, oorlogsvrijwilliger, sergeant bij de grenadiers.

Karel-Hendrik, graaf de Marchant et d’Ansembourg en van het Heilig Keizerrijk werd te Brussel geboren, Belliardstraat nr. 5, den 26ⁿ april 1896. Hij was de tweede en jongste zoon van graaf Louis d’Ansembourg en van mevrouw de gravin, geboren gravin de Spangen.

Evenals vele zijner vrienden en studiemakkers uit den adelstand bood graaf Karel d’Ansembourg den 4ⁿ augustus 1914, even 18 jaren oud, zijne welwillende diensten aan het bedreigde Vaderland. Als eenvoudig soldaat deelde hij met de burgerszonen en de werkmanskinderen het ellendig leven in de loopgrachten, streed aan hunne zijde in de vuurlijn en de voorposten, werd korporaal en vervolgens sergeant bevorderd bij de grenadiers, gaf immer en overal het voorbeeld van de meest verheven militaire hoedanigheden en van de schoonste maatschappelijke en zedelijke deugden.

Wij kunnen niet beter doen om zijnen heldendood te beschrijven, dan het woord te verleenen aan den bevelhebber der grenadiers, graaf Louis Cornet de Ways. Ziehier hoe de commandant zich uitdrukt:

‘Den 25 september 1915 nam sergeant Karel d’Ansembourg vrijwillig deel aan eene krijgsexpeditie, welke voor doel had een vijandelijken post te veroveren op den rechteroever van den Yzer, ruim een kilometer benoorden Dixmuide, daar waar de rivier een sterken boog vormt. Ik deed hem opmerken dat zijne tegenwoordigheid niet noodzakelijk was, daar de aanvalssectie was aangeduid en volledig was. Hij drong aan zeggende: ‘Mijn commandant, ik ben eerder aangeduid dan wie ook om mijn leven in de gevaarlijke operatie te wagen, ik ben ongehuwd, ik ben geen eenige zoon, en zoo ik viel zou ik mijne ouders niet in den nood laten. Ik bid u, laat mij toe aan den aanval deel te nemen.’ Ik gaf mijne toestemming. Tegen den avond werd de vooruitgeschoven post veroverd, en enkele dagen later, den 10ⁿ october, werd graaf Karel d’Ansembourg aan het legerorde vermeld, om een zeer gevaarlijken vijandelijken post en een gedeelte van den Yzer, zegge van den dijk van den Yzer aan den oostkant der rivier bemachtigd te hebben.

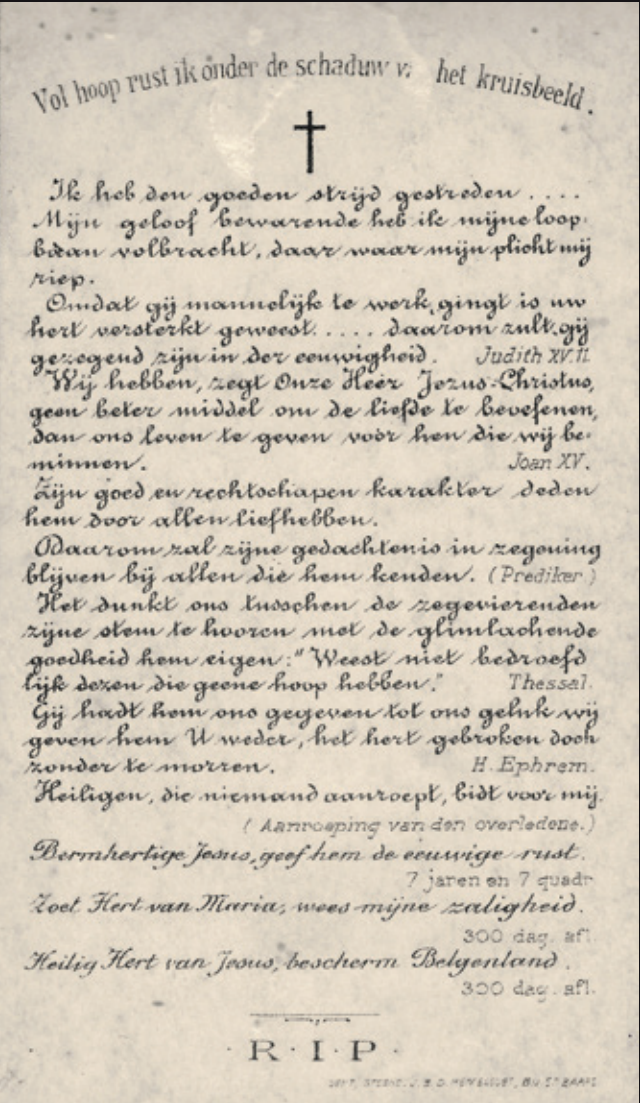
Den 10ⁿ october, in den vroegen morgen, nam sergeant d’Ansembourg het bevel over den nieuwe post op zich. Daar ik tengevolge eener verkenning in de onzekerheid verkeerde of ons nieuwe gebied voldoende tegen allen aanval gevrijwaard was, nam ik de duisternis van den nacht te baat, om degelijke versterkingen aan te brengen. Het daarstellen van pikdraadversperringen bood een wezenlijk gevaar, daar dit werk moest uitgevoerd worden zonder ook de geringste dekking en dit op minder dan vijftig meters afstand van den vijand. Sergeant d’Ansembourg vroeg zijnen peletonoverste om persoonlijk de versterkingen te mogen bestieren. De luitenant deed zijnen onderhoorige opmerken dat hij afgelost was, maande hem aan een welverdiende rust te nemen om ’s anderdaags ’s morgens zijn ambt van postoverste opnieuw waar te nemen. Deze drong echter aan en vroeg of hij de toelating aan den commandant zelven mocht verzoeken. Ik schonk de toelating en om 23.30 uur kwam sergeant d’Ansembourg mij berichten dat het werk voltrokken was. Ik wenschte hem geluk en beval hem zich thans ter rust te begeven.

Den 11ⁿ october ’s morgens hernam graaf d’Ansembourg het bevel over den voorpost. De voormiddag was rustig. Om 14.30 uur wou de sectieoverste zich vergewissen van de schade, door een ‘obus’ toegebracht aan den nabijzijnden luisterpost. Gevolgd van zijnen korporaal kroop hij over den grond, doch om in den post te geraken, moest hij eenen sprong doen, zonder dekking, over den dijk van den Yzer. ’t Is juist op dit oogenblik dat het moordend staal eens vijands, welke slechts veertig passen van daar op den loer ligt, den jeugdigen held doodelijk treft, door den kepi, boven den rechter slaap. De gekwetste viel tegen het schutsel van den ‘abri’ en rolde, zonder nog een enkel woord te spreken, in het stukje loopgracht eenige dagen vroeger den vijand ontnomen. Ik bevond mij juist aan den spreekdraad in onze vooruitgeschooven stelling om den koenen sergeant d’Ansembourg aan te kondigen, dat hij aan het dagorde des legers was vermeld wegens zijn dappere houding en zijn wijs beleid, bij het veroveren van een uiterst gevaarlijken post over den Yzer, als zijn korporaal mij door den telefoon toeriep, dat zijn overste zooeven doodelijk kwam getroffen te worden aan het hoofd en onmiddellijk geneeskundige hulp moest opdagen.

Docter Deewez laat zich spoedig, plat op den buik liggende, op een vlot over den Yzer trekken en geraakt midden den vijandelijke kogels bij den gekwetste. De aalmoezenier blijft bij mij aan den overkant, in bange afwachting. Welhaast keert de docter weer met de allerdroevigste tijding

Heldendood van den weledelen heer graaf Charles de Marchant et d’Ansembourg, oorlogsvrijwilliger, sergeant bij de grenadiers

Heldendood van den weledelen heer graaf Charles de Marchant et d’Ansembourg, oorlogsvrijwilliger, sergeant bij de grenadiers

Dorpskerk

dat de postoverste doodelijk geraakt werd, dat er geene hoop op genezing blijft en dat de wegvoering onmogelijk op dit oogenblik kan geschieden, daar de Duitschers onze schansen onophoudend met een geweldig vuur bestrijken. Voor de overbrenging naar den linkeroever moet de komende duisternis verbeid worden.

Om 18.30 uur komt de draagberrie, waarop graaf d'Ansembourg ligt uitgestrekt, zachtjes en behoedzaam over de watervlakte gegleden. De heldhaftige sergeant leeft nog, doch de ademhaling is moeielijk. In de tegenwoordigheid zijner oversten, dient hem de aalmoezenier de H.H. Sacramenten der stervenden toe. De arme lijder wordt vervolgens door de kronkelende loop- en verbindingsgraven naar de ambulantie gedragen, waar hij juist te 20 uren zijne reine ziel den Schepper weergaf.

Het stoffelijk overschot werd vervoerd naar het militair hospitaal van Adinkerke en dadelijk, in de tegenwoordigheid van M. Briant, gehecht aan het kabinet van minister baron de Brocqueville, in een dubbele zinken en ijzeren zerk geborgen.

De uitdrukking van het gelaat verraadt kalmte en gerustheid. Een helderwit verband bedekt het hoofd daar waar de wonde werd toegebracht. De gesneuvelde draagt het 'tenue' van onder-officier der grenadiers, en de aalmoezenier gaf hem den rozenkrans tusschen de vingeren. De lijkplechtigheid geschiedde den 14ⁿ october. De droevige stoet vertrok van uit het hospitaal van Adinkerke. De doodskist, bedekt met het nationaal vaandel en omringd van militairen, werd op een klein rijtuig, naar de eenvoudige dorpskerk vervoerd. Leidden den rouw de heeren graven Louis en Guillaume de Lichtervelde, neven van den overledene, de commandant der grenadiers graaf Cornet de Ways, de commandant van den staf major Chabeau, M. Briant en een gezant van den Franschen legerstaf. De militaire posten der dorps boden de wapens, de officieren en soldaten, op den doortocht geschaard, brachten diep aangedaan den militairen groet.

In de nederige dorpskerk werd een lijkdienst gevierd door drie priesters. De talrijke aanwezigen baden vurig voor de zielenrust van den moedigen krijger. Het lijk werd vervolgens op het soldatenkerkhof van Adinkerke begraven, in afwachting dat de regeering vergunning schenke om het naar Hex over te brengen, om in den grafelijken familiekelder te worden bijgezet. Een eenvoudige gedenksteen met de namen en den graad des overledenen wijst den bezoeker de begraafplaats aan.

Karel Hendrik, graaf de Marchant et d'Ansembourg, was een zeer eenvoudige jongeling, rechtschapen, dienstwillig, uiterst minzaam in den omgang. Rein en onberispelijk van zeden, diep godsdienstig, overtuigd katholiek gelijk overigens al zijne edele verwanten, wie zal ons zeggen wat al goeds, ook voor zijn dierbaren God en onze Moeder de H. Kerk hij aan het front heeft verricht. Een enkel staal: Een soldaat van Brussel, welke al zeer vroeg den weg van eer en deugd vergeten had en zich overgaf aan allerhande buitensporigheden, schreef aan zijne brave en godvreezende moeder, onder den indruk der gevaren waaraan hij was blootgesteld, het volgende: Ik ben voortdurend in doodsgevaar, maar blijf immer even moedig. God alleen weet wat er met mij zal geschieden en of ik u nog ooit weerzie. Doch, moest ik sneven, ik sterf thans gerust, want ik heb het geloof weergevonden. De sergeant, graaf d'Ansembourg, leerde mij in de loopgrachten bidden en biechten.

De nare tijding des doods van graaf Karel kwam te Hex aan op 20ⁿ october. Een telegram, door een Duitsch soldaat op het kasteel gebracht, sprak slechts van ernstige verwonding. De heer graaf Alfred begreep, hij voorzag, en met reden, het ergste. Zijne droefheid was onbeschrijfelijk. Dadelijk vertrok hij met zijne gade naar Brussel, om zijne diepbeproefde ouders te gaan troosten, moed in te spreken, en met hen den innig dierbaren zoon en broeder te beweenen.

God hebbe de ziel van den edelen jongeling en schenke trooste en opbeuring aan ouders, broeder en verwanten!

Rust zacht, graaf Karel, gij offerdet uw jeugdig leven aan uwen God, uwen Koning, uw Vaderland.

Uwe nagedachtenis blijft in zegening. Uw naam prijkt met gulden letters in het boek der helden!

ALLERHANDE OPEISCHINGEN

Notenboomen

Deze werden opgeëischt den 15ⁿ januari 1915. Een soldaat brengt het bevel, dat de veldwachter op staanden voet al de notenboomen der gemeente moet aantoonen. Het behoeft niet gezegd, de gemeentebediende ontving van wege den burgemeester het bevel slechts die boomen te wijzen welke in het oog vallen. Tien boomen worden alzoo opgeteekend, maar zullen nooit gekapt worden.

Bij de herhaalde bezoeken van den houtcontroleur, wist de gemeenteoverheid steeds dezen Pruis te verschalken, uitstel tot levering te bekomen, en den ‘Mof’ met eenige cigaren en veel druppels jenever af te schepen.

Paarden

Zes lichten van paarden hadden plaats tijdens de bezetting. De dieren moesten te Borgloon, Speelhof, den ‘oberveterinär’ ter schouwing aangeboden worden. De burgemeester moest drager zijn der lijst, in driedubbel opgemaakt. Hex leverde tusschen augustus 1914 – april 1918 zesendertig paarden. Tien dezer werden niet betaald, de overige tegen den prijs van 1914 zijnde nagenoeg het vierde hunner waarde in 1917 en 1918. Paarden werden afgenomen aan de volgende kweekers en eigenaars: Kamiel Knapen 11, weduwe Jozef Sacré 7, Gustaaf Houbrechts 5, Lambert Thijs 4, weduwe Hendrik Benats 2, graaf d’Ansembourg, Hendrik Langenaken, Felix Vranken, weduwe Johannes Langenaken, Laurens Vranken, Sylvester Dumont en Jozef Pipelers elk 1. Dit laatste paard was een prachtige achtjarige merrie schimmel. De eigenaar had het beest, als veulen, verworven op eene loting uitgeschreven door de Veeverzekering van het kanton Tongeren. Sommige landbouwers leden ongehoorde schade, daar hun eenig paard ontnomen werd. De dieren moesten, een paar dagen na elke lichting, te Hasselt ingeleverd worden. De meeste dezer, schoone hengsten of merriën waren bestemd voor den fokdienst in Duitschland.

Ijzerdraad

Op 2 mei 1917 ontvangt de gemeente het bevel tot inlevering van allen ijzerdraad. Slechts twee draden mogen aan de weiden blijven. Op 15 mei bracht Hex naar Tongeren 155 kilos draad. Och arme! De boeren hadden alles weggemoffeld. En wat draad! Die 155 kilos dubbelen pikdraad waren zorgvuldig in vijf rollen verzameld. De heer burgemeester had persoonlijk er voor gezorgd den draad, over de hand, op elke twee decimeters lengte door te knippen. Wat zullen de ‘Moffen’ gevloekt hebben aan het front bij het afrollen van die puike waar. Hadden ze dan mogen achterhalen, wie hun die poets biek, Hex zou voorzeker geboet hebben. Zóó fopt men den Keizer!

Canadaboomen, esschen, olmen

Gedurende heel den tijd der bezetting leverde onze gemeente, welke evenwel zeer rijk is aan allerhande houtsoorten, slechts 68 canadaboomen. De controleur was gemakkelijk te bedriegen, nog veel gemakkelijker om te koopen. Nu hadden we geen werkvolk, dan geen paarden tot vervoer, dan weer geene sleepkar, de beemden waren te vochtig. Wel waren er boomen gekapt want de ‘Herr Controleur’ wilde zien. Maar gekapt is nog niet geleverd. En op 11 november 1918, den dag van den wapenstilstand, lagen te Hex nog immer een vijftigtal canadaboomen gekapt.

Hex gestraft

Den 21 januari 1917 krijgt de gemeent per aanbevolen brief bericht, dat zij gestraft wordt met tijdelijke berooving van suiker, cacao, suikerij en petroleum, wegens onvoldoende boterlevering om den laffen ‘Mof’ den buik te smeren. Liever die ontberingen dan onze boter, welke in groote hoeveelheid naar Luik wordt gesmokkeld, den armen stedeling te onttrekken.

Hendrik Benats

DE VOEDSELSCHAARSTE IN DE STAD

DE STEDELING OP HET DORP

Dat in de stad gebrek, groot gebrek is aan de eerste levensbehoeften, was sedert lang voor niemand een geheim. Tijdens den winter 1916–1917 leden de stedelingen, inzonderheid de burgerstand wezenlijk honger. In het voorjaar 1917 tot den nieuwen oogst, werd de algemeene nood dringend, was de toestand voor den stadsbewoner kortaf onhoudbaar. De aardappelen zijn zóó schaarsch dat vele families in drie maanden geen enkelen knol te zien kregen, het brood ontbreekt gedeeltelijk en het vleesch is voor de beurs der middenstanders en der werklieden ongenaakbaar. Het spek geldt 30 fr. het kilo, het rundsvleesch van 15 tot 18 frank, het meel drie, vijf ja zeven frank het kilo. Ook komen gansche drommen stedelingen op onze dorpen ter voedselvoorziening. Zij koopen aardappelen, beeten en koolrapen aan alle prijzen. Hex, op kleine vier uren van Ans en Luik gelegen, in verbinding met Luik en omgeving door den stoomtram Oreye-Ans, ontvangt ruim zijn deel der uitgehongerde Waalsche broeders. Van den morgen tot den avond ontwaart men in onze straten en velden gegoede burgers benevens zwarte koolputters en fabriekwerkers om, voorzien van handzakjes en korven, levensvoorraad op te doen. Lieden uit den hoogen stand smeeken, aan welkdanigen prijs ook, voor een paar kilos aardappelen. Vijftig maal per dag wordt aan de deur geklopt om eenen boterham of een bord soep. Wat hebben we medelijden met al die brave lieden, die verkiezen gebrek te lijden liever dan den vijand in de hand te werken! En toch is het ons onmogelijk hunnen honger, aan allen, te stillen. Elken dag zitten een dozijn ongelukkigen aan onze tafels om met de behoeftige bevolking de volkssoep of met de leerlingen der scholen de schoolsoep te deelen. En dan kunnen we niet genoeg zeggen hoe erkentelijk die menschen zijn. Zij zouden u de handen kussen, daar zij eens de gelegenheid hadden hunne hongerige magen te bevredigen. Wij zagen lieden die met onze scholieren meebaden na het eten, ons volop bekennde dat zij in jaren en jaren niet meer hadden gebeden. Wij hebben, in volle dorp, lieden in den lommer zien rusten, die gulzig in rauwe voederbeeten of koolrapen beten. Het is te bewonderen dat die forsche mannen immer zóó fatsoenlijk bleven, dat zij niet meer eischend zich aanstelden. De hachelijke toestand in de stad duurde tot oogst 1917. Pas begon het koren te rijpen en de tarwe gele aren te krijgen, of men verneemt overal van diefstallen: aren worden afgesneden, graan wordt in 't veld uitgeklopt zelfs gedorschen, schoven worden gestolen. Zwermen arenlezers verspreiden zich over de akkers. De trams uit Ans kunnen de voorraadzoekers niet dragen. Honderd bemerkt men er op een enkel land. Gelukkig nog zoo de arme stakkers er 's avonds met hun zakjes en pakjes goed van af komen, want het gebeurt vaak dat Duitsche soldaten alles afnemen. Tijdens den aardappeloogst in de maand september is de toeloop der Luiker Walen nog meer aanzienlijk. Met vorken, spaden, pieken, koolmijnersgetuig wroeten de arme drommels de velden om en om, om enkele verborgen knollen te verzamelen, die zij niet eens zeker zijn van thuis te brengen. Is het te gelooven, speciale trams werden te Ans ingericht om de zoekers naar aardappelen tot hier te brengen. Wij ontmoetten heel welstellende lieden, hupsche jufvrouwen, die stellig nooit spade of piek handteerden, heele landen omzetten en de ontdekte schatten in kostelijke handtaschjes bergen. Te Luik kosten de aardappelen, thans in volle seizoen, twee mark het kilo of 250 fr. den zak van 100 kilos.

Wat zal dat geven in den winter 1917–1918? De aardappelen aan 600, het broodgraan aan 1000 fr.? Arm stedelingen!

Vele boeren volbrachten trouw hunnen plicht van naastenliefde en menschlievendheid, andere, het is een feit, niemendalle. Zal Gods zegen op dezen rusten? Neen, God is rechtvaardig. Oneerlijk, door woeker verworven goed gedijt niet.

L'HOSPITALITÉ LIMBOURGEOISE

Ten gevolge van den grievenden nood te Luik en in de omstreken, getroffen door de menigvuldige sterfgevallen onder de kinderen der steden en nijverheidscentra, stichtten de maatschappelijke werkers der provinciën Luik en Limburg samen het schoone werk 'l'Hospitalité limbourgeoise'. Dit werk had voor doel kinderen uit Luik en het omliggende, ter verzorging en ter voeding in Limburg te plaatsen en meer dan ooit verbroedering te scheppen tusschen Vlamingen en Walen.

Gemeenteschool

Eene vergadering wordt te Hex in de gemeenteschool belegd. De heeren burgemeester en secretaris leggen het doel van het werk uit, doen een warmen oproep tot de harten der talrijke toehoorders, schetsen in roerende woorden den voedingsnood te Luik, bewijzen dat het voor de landbouwbevolking van Limburg, en bijzonder voor die van het rijke Haspegouw een strenge plicht is de Waalsche kinderen te redden daar het noorderlijk deel der provincie, de Kempen, zulk schoon voorbeeld gaf. Die prachtige oproep vond evenwel weinig toegang tot de harten der aanwezigen. Het Comiteit van Luik gelukte er slechts in enkele kinderen te Hex te plaatsen, namelijk twee bij den heer graaf d’Ansembourg, burgemeester, één bij mijnheer Leander Benats, postontvanger, één bij mijnheer Gustaaf Houbrechts, raadslid, één bij mijnheer Gérard Van Winkel, onderwijzer-gemeentesecretaris. Later werd nog een jongentje geplaatst bij mijnheer Nicolas Fox en een ander, voor weinige dagen, bij L. Thijsen.

De namen dier kinderen zijn de gezusters Bernard Jeanne en Marie, rue St. Léonard bij mijnheer den graaf d’Ansembourg, Geller Maria, dochter van den koster van Sainte-Foy, bij mijnheer Houbrechts, Givet Louise, rue St Leonard n° 553 bij mijnheer Van Winkel, Magnée Lucienne, uit de parochie Sainte-Foy, bij mijnheer Benats. Deze meisjes, bij hunne aankomst te Hex, waren vergezeld van hunnen zeer eerw. heer pastoor Jozef Houbrechts, geboortig uit Hex. Geneeskundige getuigschriften zegden dat zij vrij van ziekten waren, dat het gewicht van ieder bij haar vertrek was vastgesteld en dat de kleinen ongeveer twee maanden, dat is tot de heropening der scholen in de maand october, op het dorp zouden verblijven.

De kinderen werden alhier naar de scholen der Zusters gezonden, maar bleven er niet lang. Waarom? Het schijnt dat de kinderen nog al vrijpostig waren, iets der stadsjeugd eigen. De meisjes wandelden gemeenlijk samen, hadden weinig of geenens omgang met onze boerendochtertjes, gingen aren lezen, aardappelen rapen en zonden kleine voorraden aan hunne familie. De ouders en verwanten kwamen zeer dikwijls hunne lievelingen bezoeken en werden steeds in de huisgezinnen, waar hunne dochters thuis waren, allerbest onthaald. Wij beproefden de jonge juffers Vlaamsch te leeren, zij schenen er eenen afkeer van te hebben.

De kinderen vertrokken terug naar Luik op 1ⁿ october 1917. Zij hadden elk ongeveer vier kilos in gewicht gewonnen. Van tener en bleke waren het blozende meisjes geworden, dartel, speelziek, levenslustig. De ouders hebben niet opgehouden de vier families, weldoeners hunner dochters, te bedanken en zich na den oorlog tot wederdienst bereid te verklaren.

Prijs, te Hex, van zekere koopwaren, granen, dieren op 1ⁿ december 1917.

1.	Tarwe	400 fr.	de	100	kilos
2.	Koren	275 fr.	”	”	”
3.	Meel	600 fr.	”	”	”
4.	Haver	300 fr.	”	”	”
5.	Aardappelen	150 fr.	”	”	”
6.	Suikerbeeten	130 fr.	de	1000	kilos
7.	Appelen, peren	100 fr.	de	100	”
8.	Petrolie	18 fr.	den	liter	
9.	Carbure	6,25 fr.	het	kilo	
10.	Spek	28 fr.	”	”	
11.	Rundsvleesch	12 fr.	”	”	
12.	Vet	20 fr.	”	”	
13.	Boter	20 fr.	”	”	
14.	Siroop	7,50 fr.	”	”	
15.	Rijst	6 fr.	”	”	
16.	Koffie	60 fr.	”	”	
17.	Zeep	30 fr.	”	”	
18.	Suikerij	14 fr.	”	”	
19.	Stijfsel	20 fr.	”	”	
20.	Olijfolie	50 fr	de	liter	
21.	Cacao	57 fr.	”	kilo	
22.	Suiker	10 fr.	”	”	

Een blauw hemd 32 fr., een linnen broek 25 fr., een wollen overjas 350 fr., een wollen kostuum 300 tot 350 fr., kinderschoenen 30 fr., vrouwenschoenen 80 fr., werkmansschoenen 200 fr., een paar klompen 7 fr.— Een mutsaard 50 centimen, een doos blink 90 centiemen, een bobijntje garen 4 fr., wollen garen 80 fr. het kilo, zout 0,60 fr. het kilo, gist 1,50 fr. de 100 grammen, een bol zeep 4,5 of 6 fr. een ei 1,25 fr., een hen 12 fr., een tam konijn 10 tot 20 fr., een pakje tabak 3 fr., een glas bier 30 centiemen, een glaasje jenever 50 centiemen, een cigar 1 fr. een flesch gewone wijn 10 fr.

De	prijs	der	paarden	was	4000, 5000, 6000, 7000 fr.
”	”	der	koeien	1800, 2000, 2500, 3000 fr.	
”	”	”	vaarzen	1200, 1800, 2000 fr.	
”	”	”	vette zwijnen	2000 tot 3000 fr.	
”	”		eener jonge bigge	van zes weken 300, 350 fr.	
”	”		van een kalf	van acht dagen 200—300 fr.	
”	”		magere loopers	400— 600 fr.	

In het voorjaar 1917 werd de tarwe verkocht aan 1000, 1200 tot 1400 fr. den zak en de aardap-pelen aan 600 fr. de 100 kilos.

ONTVLUCHTTE RUSSEN TE HEX

Het feit gebeurde op 20 februari 1917. Ongeveer drie uren in den namiddag verschijnt in de Henestraat een Pruis met twee struische jongelingen in burger kleedij. Men vraagt zich af of de gevangenen soms geen Russen zijn, daar sedert ettelijke dagen meermaals door de Duitsche veldgendarmen naar voortvluchtige Russen wordt gezocht. Verduiveld ja, ’t zijn Russen, echte Russen, die aan het IJzerfront, waar zij gedwongen waren om loopgraven te maken, gingen loopen. Fier stapt de Mof midden der twee jongens naar onze tramstatie. Het volk, inzonderheid de meisjes, hebben diep medelijden. Zij stroomen in menigte toe, doen teekens, tot op zeker oog-en-blik een der gevangenen, met forschen sprong, over een afsluitsel wipt en achter de haag der overgroote weide verdwijnt. Elkeen lacht, schertst, juicht toe. Goede raad is duur. De Pruis kan niet naloopen of de tweede gevangene trekt er insgelijks van door. Hij staat heel beteuterd te kijken. Ja, langs dáár is hij verdwenen. Hij is vrij. De tweede Rus wordt in de herberg Roppe achter eene tafel geduwd. Al het volk, ook de meisjes, stroomen binnen. Wat schoone jonge met vrien-delijk, verstandelijk wezen. Arme gevangene, ongeveer 25 jaar, gij denkt thans aan ouders, magen, verloofde, zóó ver van hier. Even waart ge vrij, straks wordt ge naar het verre Duitschland vervoerd om daar honger, koude en ontberingen te gaan lijden. En de jonge dochters doen al maar teekens, knipoogen, maken gebaren die vluchten beteekenen. Daar is de tram van 4.45 u. De jongen moet instappen om naar Tongeren vervoerd te worden. Hij staat reeds vóór den wagen, de Pruis houdt hem met de slippen. De menigte dringt. Pardaf! de Rus keert zich vlug om, werpt zijnen geleider op zij, smijt zijn pakje weg, zet het op een loopen, terwijl de Duitscher in zijne bewegingen verhinderd wordt om te schieten of ras den vluchteling te volgen. De tweede Rus verdwijnt te Munikhof. Al de reizigers zijn van den tram gestapt: Vlamingen, Walen, Duitsche botercontroleurs. Deze vloeken, de Belgen lachen, schertsen. En onze Pruis mag met ledige han-den naar Tongeren trekken om zijne oversten zijn wedervaren te Hex te vertellen. ’s Anderen-daags werd met veel ophef een onderzoek ingesteld omdat Belgen hunne medehulp verleenden tot het ontvluchten van gevangenen. Dit onderzoek werkte niets uit. Niemand had iets gezien, niemand was aan de tramstatie geweest. Later vernamen wij doch beide Russen te Maestricht over de grens trokken.

HUISZOEKINGEN

Deze zijn, om zoo te zeggen, alledaagsch. Heden zoekt men naar koren en tarwe, morgen naar haver, overmorgen naar boter, dan naar wol, verder naar koper, nog verder naar ‘kartoffeln’ enz.. Gewoonlijk worden de huiszoekingen gedaan door vier soldaten, die zich twee en twee per straat verdeelen. Wel wordt er overal rondgesnuffeld, worden de bedden ’t onderste boven geworpen, de kelders en zolders in alle hoeken doorpluisd, de mutsaarden, het hooi en stroo omgetast, doch gemeenlijk zijn de uitslagen zoo omtrent nul. Zeker worden er hier en daar

Veldwachter

Smid Benats

verholen zaken ontdekt, maar de landbouwers deden al lang de ondervinding op dat de Duitschers veel ‘parade’ gebruiken. Met een glas jenever en eene cigar, in zware gevallen met een glas wijn of eene pan spek met eieren, laten alle soldaten zich omkopen, geven het aangeslagene den eigenaar terug en verscheuren het proces-verbaal tegen den plichtige opgemaakt. Er blijft evenwel steeds iemand, wiens zonden niet vergeven worden, want de coltreurs mogen niet met ledige handen voor hunne oversten verschijnen. Zoo leverde eene huiszoeking naar boter op 28 kilos bij madame G. Houbrechts en een potje van 15 kilos bij de weduwe Benats. Een zoeking naar koper bracht bij: een paar weegschalen bij Nicolas Fox, een braadpan bij eerw. heer pastoor Moers, dezès brievenbus, een oude kleine weegschaal bij de gezusters Knapen en de bel der gemeenteschool. Eene huiszoeking naar paardsgetuig gaf niets anders dan een rijzadel bij m. Gustaaf Houbrechts. Deze kocht echter zijnen zadel weer met eenen zak tarwe.

De grappigste zoeken waren die van 14 september 1917 naar koper en van 13 en 14 november 1917 naar aardappelen.

Koper

De gevonden voorwerpen:

a) Twee platen eener weegschaal, b) eene braadpan, c) een kleine weegschaal, d) de bel der gemeenteschool moesten op staanden voet te Jesseren (Bahnhof) ingeleverd worden en ten laatste om 15 uur.

De braadpan en de bel der school hadden een zeker gewicht en een zekere waarde. Jammer dat zóó iets zou moeten bijdragen om munitie te vervaardigen tegen onze eigene broeders en zonen. Wat gedaan? Wij zullen de bel in gruzelementen vaneenslaan, de grootste helft er van wegfutselen en de rest indienen. En de schoon koperen braadpan? Zij weegt gewis 3 of 4 kilos. Zou die niet door ‘t een of ‘t ander te vervangen zijn? Zou men zoo niets kunnen aaneenflatsen, wat op eene pan gelijk? De heer burgemeester en de veldwachter zetten zich seffens aan ‘t werk. De bodem wordt uit eenen ketel geklopt, vol koperroest, en tot braadpan verwerkt. Gewicht nauwelijks 1 kilo. Maart thans moet het goedje te Jesseren ingeleverd worden. Lekkere boodschap. Een kleine jongen, Jan Albert, wordt geroepen, hij krijgt eenige centen, ongeveer 1,50 fr. en zal het koper van Hex naar het Bahnhof dragen.

Maar ‘t is reeds 15 uren. Spoedig wordt den knaap diets gemaakt, hoe de bel van de school den veldwachter ontglipte en op de arduinsteenen wed verbrijzeld enz.. De jongen, met het zakje op den rug, nog geen 4 kilos, trekt heel fier op Jesseren aan, terwijl burgemeester en secretaris zich den buik houden van al ‘t lachen. Jan Albert kwam veel te laat, smees zijn pakje koper op eene bank en trok naar huis. De zaak had geen verdere gevolgen.

Huiszoeking naar aardappelen op 13–14 november 1917

Op 13 november 1917, te 9 uren ‘s morgens bieden zich bij den gemeentesecretaris twee Duitschers aan, een civiel van ongeveer zestig jaar en de weinig gunstig gekende onderofficier Herr Iller. Zij melden hem dat er onmiddellijk in het dorp eene huiszoeking gaat plaats hebben naar aardappelen, alsmede dat de veldwachter op staanden voet te hunnen dienste moet staan. Verder moet de gemeente zorgen, dat de onderzoekers eten hebben en logement, dit voor twee militairen, die spoedig per fiets zullen aankomen.

De burgemeester duidt aan om de soldaten nachtverblijf te geven de weduwe Benats en de weduwe Sacré. Intusschen heeft een der soldaten den veldwachter opgespoord. Als een bliksemstraal verspreidt zich het nieuws door het dorp.

Er wordt aanvang gemaakt bij Jef Grommen-Lowet, het laatste huis der gemeente, op den weg van Bommershoven. Doch de Pruisen vinden daar deur en poort op slot. Grommen had lont geroken. Hij had zijn vet varken zonder toelating geslacht en was met vrouw en kinderen bezig het over heg en haag in de naburige weiden te versteken. Dus naar de winning Benats. Hier wordt alles geroerd: stroo en mutsaarden worden herworpen, de zolders onderzocht, de stallen, de smidse. Kortaf de vier Mofen doorloopen heel het huis met de aanhoorigheden, den tuin, de weide, de schuil. De ‘civiel’ beweert dat er melk en ook meel aan de zwijnen gevoederd wordt, waarover aangifte bij den Gerichtsoffizier. Doch na het braden van een dozijn sneden spek, wordt de klacht ingetrokken. In het dorp heerscht een algemeene paniek. Mannen, vrouwen en kinderen vluchten met al wat naam heeft, vooral spek en hespen, graan en meel, boter, wat wapens. In de weide Houbrechts, in de Durnsteeg, in de slooten der beemden steken dozijnen

Gilles Lowet

De winning Houbrechts

hespen, zakken tarwe, zakken meel, potten boter, waarbij de eigenaars, neergehurkt en immer loerende, de wacht houden. Er zijn zelfs mannen, welke met geweer en revolver naast hunnen geldpot zitten. Voor duizenden franken waarde zeggen zij, die er getuigen van waren, werd in de slooten en in de grachten weggefutseld. De inwoners worden steeds meer onrustig, want het gerucht verspreidt zich dat Iller buitengemeen barsch en streng te werk gaat. In 't Horpmaels-veld ziet men wagentjes, karren en kruiwagens van links naar rechts en dan weer terug van rechts naar links voeren. Deze voertuigen zijn geladen met graan, varkensvleesch of boter. Sommige lieden varen met het varken, pas in de kuip gezouten, op en af, heen en weer, en hebben boven op de kuip suikerbeeten of bladeren aangebracht. De onderzoekers gaan van huis tot huis, zelfs in de armste hut. Bij den smid Benats vervaardigden zij een langen ijzeren staak met houten handvat, om den grond, de grebben in den hof, den hooi-, stroo- of graantas te doorsteken. In het huis Follon-Delmotte, den schaapherder, liggen de aardappelen in den kelder, doch door de ijzeren piek te bezigen vinden zij, dat in het midden des kelders een gat is gemaakt, welk rond de zes honderd kilos aardappelen bevat. Bij Gilles Lowet, Xavier Dupain, Jan Vranken, Gilles Neven, weduwe Strauwen, weduwe Bex worden ongeveer 3500 k. aardappelen, geborgen onder den aschhoop of in geheime kelders, in beslag genomen. Maar het is weldra donker, en nog is men niet verder dan de winning Houbrechts. Iller, die terug naar Tongeren moet, gebiedt voor heden den arbeid te staken. Twee Pruisen rijden weg, de twee andere betrekken hun logement. De voertuigen komen uit het veld terug om morgen vroeg nog eens daar terug te keeren. Maar nu wordt het druk in de Henestraat, in de Molenstraat, de Statiestraat en al de huizen, welke heden niet onderzocht werden. 't Is pikdonker: men ziet geen hand voor de oogen. Wat drukte heel den avond! Welk gerammel van karren en wagens! Wat paardengetrappel! Honderden zakken aardappelen, God weet hoeveel zakken graan en hoeveel potten boter in het duister verdwijnen!

Waarheen? In bosch, in veld, in weide, naar andere dorpen. Wat zullen de Pruisen morgen verbluft opkijken! Heel den avond wordt er in de huizen en vooral in de herbergen van niets gepraat dan van de grappen uit dezen dag.

's Anderendaags, om 8 uren herbeginnen de huiszoekingen. Er wordt aanvang gemaakt in de groote winning Munikhof, bewoond door M. Kamiel Knapen – Bodson. Niets. Nu naar 't kasteel, de groote winning Tournebride. Niets. In gansch de Molenstraat. Niets. In heel de Henestraat. Nogmaal niets. Er moet echter toegegeven worden dat de soldaten dezen tweeden dag bij lange niet zoo ruw en doordrijvend waren als 's daags te voren, omdat wachtmeister Iller om 10 uren naar Alken en Wellen moest.

De aangeslagen aardappelen moesten ten gemeentehuize geleverd worden. En zulks gebeurde ook.

Ziehier nog een paar grappen: – Jan Baldewijns vaarde met zijn pas geslacht varken van Hex naar Gutschoven door het veld, van Gutshoven over den Breedeweg naar Vechmael, van daar naar Horpmael. De dochter Roppe zat hout te kappen terwijl de Duitschers het huis harer ouders onderzochten, zij was gezeten op eenen pot boter, in den grond weggestopt. Jan Vranken had zijne 'kartoffeln' verborgen in den grond onder eene schuil. Zij werden ontdekt maar tevens werd ook de welgevulde geldpot gevonden, die den eigenaar werd weergegeven. Mme Houbrechts wandelde in de beemden met een klein kindje zorgvuldig op de armen gedragen. Dat kindje was eenvoudig een pot boter, waarover een doek was gehangen. Mijnheer Gustaaf Houbrechts sleepte ras twee zakken tarwe achter de haag zijner weide. Deze werd gezien. Mits eene flesch wijn en een kas cigaren mocht het graan terug naar den zolder. De zoon Robert vluchtte met eenen zak meel naar het 'Heeland'. Een gendarm, die juist den watermolen kwam controleeren, maakte den jongen bang, of nog banger, zoodat Robert met zijnen zak over den akker tuimelde. De Pruis lachte geweldig maar maakte geene aanstalten om het meel in beslag te nemen. Deze gendarm, hier algemeen gekend onder den naam van 'Heinrich' was nog wat 'mensch'. Meermalen bereidde hij onze bevolking op huiszoekingen voor, wel eens hielp hij zekere lieden hunnen voorraad wegdragen. De prijs? Een goede fooi. Ook was de geldtasch van dezen kerel voortdurend met marken gevuld.

DE DUITSCHE CONTROLEURS

De bezettingstroepen beschikken over controleurs, gewoonlijk ‘civils’ voor het toezicht van den veestapel, de melkerij, den graanteelt, de aardappelopbrengst, het malen, het slachten en wat al meer. Deze controleurs zijn ofwel zestigjarigen ofwel verminkte, bepaald afgekeurde soldaten. De eene heeft slechts één oog, de andere maar één been, de derde slechts éénen arm, deze hinkt, gene gaat op eenen stok enz. Zij zijn den ganschen dag op ‘sjouw’ maar controleren gemeenlijk niets dan het eten en drinken dat zij verorberen. Zoo wordt een landbouwer bij den Zivilkommissär geroepen wegens onvoldoende melkaangifte en boterlevering. Er volgt een enkwest. De bevoegde controleur, met heel ernstig gezicht verschijnt. Hij wordt zeer gemakkelijk omgekocht met een paar sneden lekkere hesp. Alles is die hoeve in regel. De graancontroleurs hebben nog nooit eenen zak tarwe of koren wegens onjuiste opgaven van gewicht, of wegens het niet voorhanden zijn van eenen maalbrief aangeslagen of ten minste doen inleveren. Zoo gauw zij in den molen verschijnen moet er ‘essen’ zijn. Is de maag bevredigd, dan wordt het maalboek geteekend voor alles is in orde. Koren, tarwe, gerst moet volgens de bestaande verordeningen op zulken dag en datum geheel uitgedorschen wezen. De graancontoleur doet zijn bezoek. Nog de helft van de schuur is te dorschen, maar ’t doet niets ter zake. Mits een forsch ‘diner’ en een overeen te komen getal marken is alles nog eens in regel. De pattattencontroleur komt aardappelen uitdoen en schatten. De opbrengst is hoog, veel te hoog, meer dan 1000 kilos de plaatselijke roede. Weer worden er bankbriefjes in de hand gestopt, en de opbrengst is gering, slecht, ietwat 400 kilos. Daar is de mekcontroleur, gelast met het melken der koeiën, om dezer opbrengst aan melk vast te stellen. Het resultaat geeft dat de boer meer dan voor de helft, ja meer dan voor de tweederden gelogen heeft bij zijne aangifte ten gemeentehuize. Opbrengst 16 liter, aangifte 3 liters. Mits vergasting op brood met spek of hesp, boterhammen met eieren, een flesch wijn met cigaren, een potje boter met een paar viertels eieren voor de Madame en hare frauleins in de Heimath, en de aangifte van den landbouwer is volkomen juist. Zekere groote landbouwers moeten nog broodkoren leveren. De ‘Herr’ graancontroleur wordt ter plaatse gestuurd. Madame de pachteres loopt zich de beenen af om de hesp te braden, en er eieren en nog al maar eieren op te kloppen. In afwachting een viertal glaasjes morgenwijn met een paar puike cigaren. Als de Herr controleur de hoeve verlaat heeft de pachter geen broodgraan meer te leveren: de oogst was te hoog geschat, de opbrengst per hectare gaf merkelijk minder, alles is in orde. Maar na enkele dagen komt een camion bij den boer eenen zak graan opladen voor M. den controleur en zijnen aanhang. De molenaar, hoewel de molen op dit ogenblik gesloten en verzegeld is, wordt dan nog gedwongen dat graan tot meel te verwerken. Overmorgen zal Madame te Keulen of te Aken nog eens wittebrood smullen, waarvan ze den smaak door de genade van Keizer Wilhelm al lang mocht vergeten. Morgen avond moet aan het Bahnhof te Tongeren allen ijzerdraad ingeleverd worden: slechts twee rijen draad mogen aan de weiden en afsluitingen blijven. De betrokken draad wordt niet geleverd, niet afgenomen, zelfs niet langs de groote banen. De ijzerdraadcontroleur houdt de oogen wel dicht. Hij kreeg papiertjes. Pachter x is overgedragen. Hij voedert suikerbeeten aan zijne paarden, meel aan zijne koeien en zwijnen, heeft honderd pond boter opgesteken voor den winter, Herr controleur komt lekkebaardend aangehinkt. Waarheid. Arme pachter, schud ruwe marken bij den Gerichtsoffizier. Maar neen, de controleur laat zich alweer heel gemakkelijk winnen: zijn buik en zijn geldbeugel worden ter dege volgestopt. En thans is het de beurt van den achtbaren Herr kopercontroleur. Een groote koperen waschketel wordt ontdekt tusschen het hooi. Erge zaak! Met veel gekijf en lawaai wordt proces-verbaal opgemaakt. Doch de huisvrouw weet wel waar de schoen wringt. Het spek kist reeds op de stoof, lekkere boterhammen van krentenbrood lachen u tegen. De controleur verteedert, de geur der hesp doet hem bijna weenen van medelijden. Het slot der zaak is ‘ga in vrede’. Zekere Jan heeft zijn varken geslacht zonder aangifte bij den Kreisveterinär. ’t Komt uit. De vette varkenscontroleur per fiets, en hijgende als een vet varken, valt Jans huis binnen. Ja, ’t beest zit in de kuip: hespen van 25 pond, carbonaden welke doen watertanden. Fritz de controleur vloekt, raast, tiert, maakt gebaren als een bezetene. Maar onze Jan en diens vrouw kennen veel te goed die manieren van Herr Fritz. Moeder de vrouw slaat ras een goed stuk boter in de casserol, legt er eene carbonaad bij zoo groot als eene telloor, draait een zestal vette ribben, eenige ellen worst en twee varkenspootjes in een pakje, en wendt zich dan slim tot den Pruis met het woord ‘Meedoen? Fritz zat al lang te wachten en zijn ronden buikx te streelen. Hij speelt de carbonaad, groot genoeg voor vier

Molen

Bahnhof te Tongeren

man, geheel alleen naar binnen, loert sluiks naar het pakje en..... scheurt het reeds geschreven verslag kapot. Wat zal Madame – de man zei – mijn Madame – dit heerlijk smaken! Blijven de caoutchouecontrôleurs, de wolcontrôleur, de ledercontrôleur, de houtcontrôleur en een tien- of twintigtal andere contrôleurs, die allemaal in denzelfden ketel gebrouwen zijn. Hun buik is hun god. Hun keizer offeren zij aan hunnen buik. Een Duitsche contrôleur kan viermaal daags ontbijten, viermaal middagmalen, viermaal avondmalen en dan heeft hij tusschenin nog honger.

EERSTE INKWARTIERING VAN DUITSCHE TROEPEN TE HEX

Meer dan drie jaar bleef het arrondissement Tongeren gespaard van de inkwartiering van Duitsche troepen. Wel waren er op zekere stonden, en zelfs dikwijls, compagnieën voor enkele nachten te Tongeren, doch de dorpen bleven vrij. Heel anders was ’t in de Kempen. Hier was gedurende elken winter inkwartiering, en dit maanden lang. Veel, zeer veel leden er de burgers en boeren van. Dat de kreits Tongeren tot hier zonder soldaten bleef, wordt toegeschreven aan den Kreischef von Rentzell. Deze schijnt dan ook bij den keizer in ongenade te zijn gevallen, want hij werd in den loop van het jaar 1917 naar de Heimat teruggedroegen en vervangen door den volbloed Pruis von Kielmanzegg. Nu, einde november 1917, op een laten avond – het was ongeveer 10 uur – komen te Hex twee onderofficieren met eenen soldaat aankloppen, met bevel dadelijk den veldwachter te wekken om logementen te gaan opzoeken voor eene compagnie soldaten met eenige officieren en een twintigtal paarden. De bewoners worden in hunnen eersten slaap gestoord, de huizen en kamers onderzocht. De soldaat draagt eene lantaarn, een der onderofficieren merkt de deuren en poorten met krijt. Natuurlijk regent het ’s anderendaags ’s morgens reclamaties bij den burgemeester en den secretaris. Waarom moet deze pachter soldaten nemen en die niet? Waarom deze maar twee of drie, en gene tien of twaalf? Waarom krijgen X en Z onderofficieren en S en T slechts soldaten? Al te gaar reclamaties waarop burgemeester en secretaris alleen kunnen antwoorden, dat zij voor niets in de verdeeling zijn, dat zij zelfs niet geraadpleegd werden, en dat de klachten maar moeten gericht worden tot de militaire overheden, die het kasteel van mevrouw de weduwe Breuls te Wouteringen hebben betrokken.

Den 13ⁿ december ’s morgens, bij het verlaten der kerk, is het dorp grijs van soldaten. De troepen voor Hex zijn aangekomen, te gelijk met die voor Vechmael en Lauw, drie compagnies van de XXII afdeeling mitrailleurs. Op minder dan een half uur zijn alle kwartieren genomen. Vele soldaten zijn erg vermoeid, vuil en zwart van modder en kruitdamp. Zij komen regelrecht van Laon in Champagne (Frankrijk). Hunne gelederen schijnen daar erg gedund. De meeste leggen zich te bed of beginnen zich behoorlijk te zuiveren. De twee ledige huizen van Emma Houbrechts en Sylvester Dumont bergen er gewis meer dan zeventig. De vier officieren met hunne ‘ordonnances’ nemen hunnen intrek op het kasteel. Daar bevinden zich ook de veldkeuken met heel het personeel, de fourragierwagens met de paarden, ongeveer 20, zóó mager als geraamten. De ‘schreibstube’ of bureel van den Feldwebel is bij de weduwe Benats. De gezusters Knapen, Josué Bourguignon, Pieter Berx herbergen ieder eenen vice-feldwebel, M. Van Winkel den füllmeister, eenen sergeant-fourrier. De onderofficieren zijn bij G. Houbrechts, L Thijsen, weduwe Sacré, Gilles Lowet-Vranken, L. Pipelers en A. Roppe. Soldaten zijn nog ingekwartierd bij N. Dupain (wapenmeisterei), G. Neven-Odeurs (schumachers en schneiders), J. Vranken-Lambie, Jos Swerten-Moers, N. Fox, weduwe Lowet-Boermans, Jozef Follon en weduwe Langenalden (hier twee onderofficiers).

Denzelfden dag worden burgemeester en secretaris bij den feldwebel ontboden, om eene requisitie te hooren van carbure, hout en kolen. De gemeente had juist 200 k. carbid ontvangen van de Oelzentrale te Brussel. Deze carbid werd aangeslagen, doch de secretaris leverde er slechts 100 k. van, opperende dat de gemeentebüros toch ook licht moeten hebben. De 16 december is een zondag. Een twaalfstal soldaten, geleid door drie ‘unteroffizieren’ zijn in de hoogmis. Zij vertellen dat er in hunne compagnie een dertigtal katholieken zijn, de rest is evangelisch. Dezen zondag ontvangt het gemeentebestuur eene opvolgorder van brikken en hout, verder van een schietplein (schietschool), den 17ⁿ december, voor 250 v.m. planken, den 18ⁿ voor twee karren brandhout, 6 rollen ijzerdraad, 8 pakken nagels en nog eens kolen en gruis. Zeer vroeg in den morgen vertrekken, op bevel, alle karren en wagens van Hex naar Luik, om kolen te halen op kosten

der gemeentekas. Jan Lowet-Petitjean moet naar Tongeren voor eene voer planken. De luitenant der compagnie vraagt den H. burgemeester hem een plein aan te wijzen voor schietoefeningen met de machinegeweeren. Het statieplein wordt aangewezen, daar dit plein, sinds de tram werd opgebroken, toch eenzaam en verlaten is. Nu wordt er dadelijk aangevangen met het inrichten van zes ‘stands’. Tweemaal daags begeven zich de soldaten, flink op stap en op bevel zingende van Deutschland über alles, Heil der Kaizer, Morgenroth enz. naar de statie. In de kamers, waar geen vuur voorhanden is, metsen zij eene soort van stoof. Zij metsen op den planken vloer, op de tichels, slaan nagels in de muren, de muurschilderingen, de deuren, zonder ook voor het minst aandacht te geven of die muren in olieverf, of die deur geschilderd of de kamers schoon behangen zijn. Na vijf dagen inkwartiering heeft de gemeente reeds 450 frank moeten uitgeven aan carbid en 1025 fr. aan planken. De soldaten stelen den carbure met volle handen om hem aan zekere burgers te verkoopen of naar zekere lichtekooien te dragen. Verder moeten petrolie, nagels, kolen comptant betaald worden. Geen wonder dat de gemeente al seffens eene leening van 3000 fr. moet aangaan met de maatschappij ‘Spaar en Leengilde te Hex’.

Den 22ⁿ december worden er 100 palen gevorderd, dennen takken en schutsel, twee groote dennen voor het vieren van het Kerstfeest. Den 24ⁿ komen twee onderofficieren zich bij M. Van Winkel aanbieden, om op bevel van den compagnieführer zijn piano op te eischen. De secretaris weigert zeggende: ‘de piano werd in twee jaren niet meer bespeeld ten gevolge van den subieten dood mijns jongsten zoons. Deze speelde er het laatst op, de piano is en blijft gesloten.’ Daar de echtgenoot en de dochter weenen, dringen de Duitschers niet verder aan. Het Kerstfeest moest gevierd worden in de schoonste zaal van ‘t kasteel doch het lukt den feldwebel van dit ontwerp te doen afzien en de zaal der Zusters te nemen waar de school- en de volkssoep bereid worden. Dit feest had geenen bijval: er werd den soldaten niets opgediend dan een paar glazen koud en slecht bier en lange holle phrases den keizer ter eere.

Den 26ⁿ december krijgt de gemeente bevel om 23 kilos petroleum en 30 petrolielampen, met gereede penningen, te Oreye te gaan in ontvangst te nemen. Thans ook komt een veldgendarm de tijding brengen dat er in den zeshoek Vechmael-Wouteringen-Oreye-Heers-Horpmael-Hex een groot schietveld gaat gereed gemaakt worden en dat de landbouwers welke nog beeten of poten in die richting ingekuild hebben, deze onmiddellijk moeten thuis halen. Den 27 december, bij hoogen sneeuw, wordt door den luitenant-aanvoerder eene slede geëischt. Daar we niet in Rusland wonen, zenden we den Herr Leutnant wandelen. Denzelfden dag opeisching der school-zaal om onderricht te verstrekken aan de onderofficieren. De onderwijzer doet opmerken, dat hij in de school noch vuur noch licht heeft, waarop een paar soldaten komen aanloopen met petrolie en kolen. Den 28ⁿ bevel al de straten met asch te bestrooien, omdat zij zeer gladdig zijn. De gemeente is niet rap, de soldaten doen ‘t werk zelf, tot wanhoop van de dartelende schooljeugd. Den 31ⁿ december komen er 15 nieuwe paarden aan om die dieren te vervangen, welke dagelijks door gebrek omkomen. Zeggen we terloops, dat de arme beesten niets te eten krijgen dan bevrozen aardappelen. Verder opvordering van 7 slagboomen, ten einde de paarden in de winning Dumont te scheiden. Den nacht van 31 december—1 januari schieten de soldaten lichtpijlen omhoog. Den 1 januari 1918 komt het bericht dat er 30.000 kilos kolen te Tongeren aan de statie staan voor rekening van Hex. Die kolen moeten door de landbouwers der gemeente gelost en vervoerd worden. Het is onmogelijk met een gespan op straat te komen, de sneeuw ligt een halven meter hoog en valt maar immer bij. Den 2 januari nieuw bevel, streng bevel de kolen te lossen. De boeren laten hunne paarden scherp maken. Maar ‘t gaat nog niet. Het gespan Houbrechts moet te Vechmael blijven staan, het gespan Sacré is in eenen sloot gevallen, de paarden zijn gekwetst. Niettegenstaande elkeen ziet dat het volstrekt onmogelijk is de kolen op tijd af te laden, moet de gemeente te Tongeren-Bahnhof 68,50 fr. ‘chômage’ betalen. Den 3 januari: bevel van al de huizen des dorps opnieuw te nummeren en de namen der straten in de Duitsche taal op te hangen. Wijn de gemeente de zaak niet vinnig aanpakt, zullen de soldaten gelast worden het werk te verrichten. De heer burgemeester gelukt er in de naamplankjes onzer straten in het Vlaamsch te doen verven. Den 4 januari schieten officieren en zelfs soldaten tal van hazen en fazanten in het park en de bosschen van den heer graaf d’Ansembourg. Zeker om den spot te drijven, betalen zij heer den graaf 1,50 mark voor éénen fazant. De heer graaf weigert het geld en zendt den boodschapper weg met last het den boschwachter ter hand te stellen. Dit werd niet gedaan. Den 5 januari moet er te Tongeren nogmaals 23 kilos petrolie gehaald worden. Op drie-koningendag marcheeren de soldaten naar Luik om baden te nemen. Gedurende de gansche

week van 6–13 januari hebben er regelmatig schietoefeningen plaats op het groote plein Vechmael-Oreye-Heers-Hex. Tweemaal daags begeeft de compagnie er zich heen en men verneemt voortdurend het getek der machiengeweren. De hoogvlakte is heelemaal afgezet en de reiziger moet groote omwegen maken om zich naar Luik, St-Truiden enz. te begeven. Op 14 januari wordt eene verordening aangeplakt dat elkeen moet voorzien wezen van zijne identiteitskaart en na 9 uren nimmer zijn huis mag verlaten. De gemeentesecretaris moet de verordening vertalen. Op 15 januari wordt een soldaat in arrest genomen wegens ongehoorzaamheid en opgesloten in het arrestlokaal, een oud vervallen huis, behoorende aan de weduwe H. Benats. Doch de wacht is met den gevangene t’akkoord. Deze ontsnapt langs den achtermuur in leem en gaat eenvoudig in de buurt wat kouten. Ook dezen dag wordt het draagbord der gemeenteschool geeischt, om den compagnieführer toe te laten schetsen te teekenen van machiengeweren en onderricht te geven aan een twintigtal onderofficieren. Nog altijd op 15 januari biedt de feldwebel Haeling zich bij den secretaris aan, om duidelijk te doen afroepen dat er werkvolk tegen hoog loon wordt gevraagd om te Vechmael op het oefeningsplein te arbeiden. De veldwachter krijgt bevel van op de kerktrappen zoo al iets binnensmonds te mompelen. Van 15 tot 25 januari maar immer oefeningen met de mitrailleuses. In hun lossen tijd loopen de militairen de cafés af, dat is, zekere cafés, waar zij zich meer thuis voelen. Het is eene ware verlichting voor de weldenkende burgers en boeren als op 25 januari de blijde tijding aankomt, dat heel de compagnie ’s anderendaags naar Vechmael zal vertrekken. Een viertal mooie meisjes weenden bij het afscheid. De E.H. Pastoor Moers, van op den kansel, zette de bevolking van Hex en inzonderheid de vrouwspersonen aan zich steeds tegenover de vreemde soldaten deftig en fier te houden, geenens omgang er mee te hebben en altijd te denken, dat de Duitschers onze vijanden zijn. Zijne woorden waren gemeten, met kalmte en waardigheid gezegd.

Op 5, 6 en 7 februari komt een onderofficier eene nieuwe opeisching doen van logementen, ditmaal voor twee compagnies. Aanmatigend doorsnuffelt hij alle kamers en zolders en teekent op lijsten aan het getal officieren, onderofficieren, soldaten en paarden dat er in elk huis zal ingekwartierd worden. Burgemeester en secretaris worden aanzocht mee rond te gaan, maar het blijkt al dadelijk dat de Pruis heel partijdig te werk gaat. Ziende dat hun protest geen ingang vindt, weigeren zij aan de verdere indeeling hun medehulp te verleenen. Bij M. pastoor worden de groote en ruime zaal en schier alle kamers van het verdiep ingenomen voor 20 man. Hevig verzet vanwege den burgemeester. Niets helpt. De heer graaf d’Ansembourg gaat dan persoonlijk luitenant Kessler te Wouteringen spreken. Deze belooft een onderzoek. Dit wijst uit, dat M. pastoor gestraft en geplaagd moet worden wegens zijn sermoen tegen de soldaten. Er zijn dus nog verklikkers! En dat zijn Belgen! Als de inkwartiering haar beslag krijgt, regent het klachten. En niet zonder reden. Hier krijgt men dubbelen, driedubbelen, tiendubbelen last, daar geen last. In die huizen, welke door de vorige soldaten als gunstig werden overgedragen is slechts 1 man, in de ongunstige middens krijgt men er 6, 10, 20 en meer. Schier heel het kasteel wordt in beslag genomen, meer dan 20 officiers met evenveel ‘ordonnances’ en paarden, een casino, de keuken, zoodat men volop mag zeggen dat pastorij en kasteel soldatenkazernes geworden zijn. Secretaris Van Winkel krijgt 1 feldwebel, 2 onderofficiers en de ‘schreibstube’ thuis. Maar het lukt hem de ‘schreibstube’ te verwijderen. Het noordergedeelte des dorps zal de afdeeling A, het zuidergedeelte de afdeeling B herbergen. De veldkeukens zijn ingericht op het kasteel en in het oud verlaten huis Vanalken, de schreibstüben bij de weduwe Benats en bij A. Roppe, de Geschäfts-zimmer bij M. Knapen te Munikhof, de Waffenmeisterij bij N. Dupain en L. Pipelers, de Wache bij N. Fox en in den Post.

Den 9 februari moeten vijf wagens te Tongeren ledikanten en matrassen gaan halen voor 380 man. Zes burgers worden opgeëischt om een week lang bedden ineen te zetten en matrassen te vullen met stroo of schavelingen. Den 10 februari moeten de drie compagnies uit Vechmael oprukken naar het front te Armentières. Enkele hellevegen liepen nog naar Vechmael om de vrijers de hand te gaan drukken en hun boterhammen met vleesch in de hand te stoppen. Is het mogelijk? Welke ontaarding! De tweede helft der maand februari en heel de maand maart bleef Hex gelukkig van troepen verstoken. Maar één der onderofficieren-inkwartierders bleef wel zes weken in het dorp rondzwadderen om zich den buik te smeren, om te bespieden en de schapen van de bokken te scheiden, totdat op 16ⁿ april nieuwe afdeelingen zich zullen komen uitrusten en hervormen.

Vanalken

M. Knapen te Munikhof

TWEEDE INKWARTIERING OP 16^N APRIL 1918

Tegen den avond, ongeveer 6 uren, komt eene compagnie van de 61^e Abteilung mitrailleurs te Hex aan. De soldaten worden meest ingekwartierd in de Dorpstraat en het kasteel. De officiers zijn op 't kasteel, behalve de compagnieführer, die thuis gaat bij de gezusters Knapen en de zahlmeister Düwel bij M. Van Winkel (met zijnen ordonnance). De compagnie is voorzien van flinke, Russische paarden. Zij komt van de Baltische eilanden Dago en Oezel met slechts twee dagen oponthoud in Deutschland. De paarden, ongeveer 60, worden ondergebracht in de winning Dumont, die leeg staat, in het huis Vanalken en op 't kasteel. De pastorijs is een kazerne : er verblijven 38 soldaten, dit uit weerwraak. Bij de compagnie is een dokter, een Elzasser, die goed Fransch spreekt. De zahlmeister Düwel en eenige onderofficiers spreken ook tamelijk wel de Fransche taal en zijn daar fier over. Den 17ⁿ april begeeft zich de dokter bij secretaris Vanwinkel om uitleg te vragen over wat M. pastoor sermoonde. Zijn besluit is 'ik ga dat boeltje daar zuiveren'. En inderdaad, hij doet al de soldaten de pastorijs verlaten voor het oprichten der revierstübe of ziekenkamer. Welke verlichting voor M. pastoor! Er blijft niemand in de pastorijs dan een soldaat van 't Rood Kruis en een paar zieken. Dokter Kubler van Salsmuth of Soulsmath is geen Pruis, niet Duitsch gezind, verre van daar. Hij is er zeker van, dat Elzas-Lorraine weldra tot het moederland Frankrijk zal terugkeeren. Aan den secretaris zegde hij textueel 'Je suis Lorrain, monsieur, Lorrain de coeur et d'âme. Veuillez me faire entendre le chant national de l'Alsace-Lorraine'. Zelf zong hij het stuk 'Le Rêve passe' (tableau d' E. Detaille 1888) en beefde van aandoening en vaderlandsliefde bij de woorden 'Encore les casques noirs, l'incendie et la haine! Les voilà, ce sont eux! l'Hydre au casque pointu sournoisement s'avance.' M. Kubler overhandigde meermaals mijnheer den graaf, M. pastoor, M. Roppe en M. Van Winkel het groot dagblad 'Le Matin' van Parijs, welk hem bedektelijk nu en dan werd gezonden. Van 19ⁿ april beginnen weer de oefeningen met machiengeweren, 's avonds met lichtpijlen. Op zondag 21 april doet een katholieke Duitsche priester mis in onze kerk voor een honderd vijftig soldaten van Hex, Horpmael en Vechmael. Te Horpmael liggen twee compagnies van het 61^e. De 'Stab' van de drie compagnies van Horpmael en Hex ligt op het kasteel van Hex. In 't algemeen mag men zeggen dat de soldaten van deze inkwartiering meer proper en meer deftig zijn dan die der eerste inkwartiering. Men hoort weinig klagen van last of moedwil. De paarden worden degelijk verzorgd en dagelijks den veterinnär voorgeleid.

De laatste dagen der maand april en gansch de maand mei oefenen de soldaten zich met machiengeweren, handgranaten, lichtpijlen, vuren op vliegers. Den 20ⁿ mei komen er twee wagens aan met herstellende laarzen, schoenen met houten hakken, nieuwe broeken of, lijk de soldaten mopperen, broeken waarin er drie of vier dood geschoten zijn, ondercamisols enz. enz. Dit is gewoonlijk het voorteken van 'ausrucken'. Inderdaad, den 28 mei komt het bevel van vertrek. Den 30 mei, te 1 ½ uur 's nachts, gaat het op Tongeren aan en verder naar het front.

De zahlmeister Düwel was van Hamburg. Hij zei gaarne 'Je ne suis pas Prussien, je suis Hambourgeois, donc cosmopolite.' Kubler en Düwel hadden ook weinig of geen omgang met de Duitsche officieren. De dokter, welke in de bosschen van den H. graaf jagen mocht, schonk al het wild aan zijn Belgische vrienden. Wegens te minzaam omgang met de deftige bevolking, viel hij dan ook in ongenade, en werd naar Antwerpen verplaatst. De officieren zouden zich laten photographieren in groep, doch dokter Kubler plaatste zijn grooten jachthond op eenen stoel tusschen hem en de Pruisen. Wij mochten een portret van den lekkeren groep behouden.

DERDE INKWARTIERING

Er verstreken 10 dagen. Op 9 juni, te 8 uren 's morgens is eene nieuwe compagnie daar van het 21^e mitrailleurs. Zij komt van Albert bij Amiens, heeft de helft van haar effectief verloren en telt nog slechts 80 man met 3 machiengeweren en 6 uitgemergelde paarden. Zij wordt al weer ingekwartierd in de Dorpstraat en het kasteel. De twee overige compagnies houden kwartier te Bomershoven. De 'Stab' is bij M. Naveau. Deze krijgers zijn verwilderd, soldaten met harde trekken en weinig aantrekkelijk voorkomen. Onmiddellijk wordt er petrolie geëischt, kolen en hout. Een brutale feldwebel zal de kar van Gilles Neven naar Tongeren vergezellen. De gemeentekas wordt alweer aangesproken. De kar is nog niet uitgespannen of er komt bevel dat de compagnie seffens naar Brouckom moet, daar Hex – o ongeluk – aangewezen is om eene stamcompagnie te

Pastorijs is een kazerne

huisvesten. De soldaten vertrekken maar nemen de kolen door Hex betaald, mede. De officieren waren uiterst gemeene kerels.

TOEBEREIDSELS TOT HET INKWARTIEREN VAN DRIE STAMCOMPAGNIES

Den 12 juni 's morgens bieden zich bij den secretaris, in afwezigheid van den heer burgemeester, twee oberleutnants aan met de tijding, dat onze kleine gemeente weldra drie stamcompagnies zal te herbergen hebben. De secretaris doet opmerken dat zulks absoluut onmogelijk is en dat er slechts plaats kan gevonden worden voor ééne compagnie. De Duitschers reizen af zonder bescheid te laten. Den 15 juni komt de 'gefreiter' Ihmann, kwartiermeester te Oreye, regelrecht de klas der gemeenteschool binnen. Hij beveelt kortaf 1° Hex ontvangt 600 man troepen, 2° het schoollokaal moet geruimd, 3° al de vluchtelingen moeten uit de huizen. De secretaris, beleefd maar krachtdadig antwoordt dat hij die bevelen eerst wil horen uit den mond der overheid van 'Kommando West' te Tongeren zelf, dat de school niet afgestaan kan worden en de vluchtelingen niet kunnen vertrekken. Burgemeester en secretaris begeven zich terstond naar Tongeren. De kreischef beslist 1° voor wat de school betreft, ja, dit gaat de militairen aan, 2° voor de vluchtelingen doen wij uitspraak. Deze blijven te Hex tot wij bevel van vertrek sturen. Ihmann gebood den burgemeester twee wagens met vier paarden bespannen, naar Oreye te zenden, ten einde er 300 bedden en 300 stroozakken te laden aan 36 mark het dubbel bed en 3.75 m. den stroozak. MM. Kamiel Knapen en Gustaaf Houbrechts vatten dat goedje aan. De Herr 'Gefreiter' eischt tien burgers op om met hem de bedden overal binnen te dragen en aaneen te zetten. Hij verneemt inmiddels dat de burgemeester en de secretaris samen naar Tongeren zijn. Dit zal hun duur te staan komen. Met een Deutsche furie ijlt hij naar het huis, eigendom van M. Van Winkel-Longville, verhuurd aan en bewoond door Pieter Berx, slaat de muren tusschen de bovenkamers uit, neemt nog benedenplaatsen in bezit en plaatst er 34 bedden. M. de graaf, voor zijn deel, ontvangt 150 man. Sommige huizen worden heel vol gestopt, andere, en vooral de winningen, bekomen maar 1, 2, 3 man. Waarom die partijdigheid? Eenvoudig omdat den Gefreiter den buik en de beurs worden gesmeerd. De school is nog altijd niet ontruimd. Ihmann laat die zaak voorloopig ongeroerd. Den 20 juni krijgen we bericht, dat Hex geene stamcompagnies zal ontvangen, maar wel eene 'Abteilung' (drie compagnies) actieve troepen, nog eens om zich te rusten en te hervormen. Dit is een voordeel, want eene stamcompagnie blijft en actieve troepen komen en gaan. Thans luidt het bevel: drie keukens oprichten, drie schreibstübes, drie cantines, drie handwerkerszimmers, enz. Den 26 juni, te 9 uren, zijn de troepen daar. En Ihmann's werk is bij lange niet af: de kookketels zijn niet ingemetst, de bedden niet gezet in al de huizen en de stroozakken niet gevuld. Geen wonder. De 15 man, civielen en soldaten, met Ihmann aan 't hoofd hadden 't toch zóó kwaad

VIERDE INKWARTIERING

Gelijk we reeds zegden, kwamen de troepen dezer vierde inkwartiering te Hex aan op 26 juni, regelrecht van Roye en Noyon. Het zijn drie compagnies van de 42° Abteilung. De 1° compagnie neemt haren intrek in de Dorpstraat, de 2° in de Henestraat en de Molenstraat, de 3° op het kasteel en de Statiestraat. De officiers zijn samen bij M. den graaf, behalve 1 bij de gezusters Knapen en 1 bij M. Van Winkel (Rauschenbach). Het huis, hoorende aan M. den graaf, en bewoond door de postboden Devue en Claesen is heel ingenomen voor de veldkeukens. Drie dagen lang loopen en herloopen de soldaten van kwartier. Slecht volk in 't algemeen: ruw, onmeedoogend, vuil, eerloos en zedeloos. Er wordt ras op verschillende plaatsen gestolen, o.a. bij weduwe Benats en M. Van Winkel. Hier roofde men voor ongeveer 375 frank. Wat droevig uitzicht in het vroeger zoo rustige dorp! 'T is al 'grijs' wat men ontwaart. Heel den dag geschut met machinegeweeren, tot onder de vensters van 't kasteel. Veel oefeningen ook op 'de Ster' en door de bosschen, om de soldaten te leeren klauteren met hun zwaren last.

Veel soldaten zijn terneergeslagen: zij vreezen danig, zeggen ze, het komend offensief der

Verbondenen. Andere bluffen en doen de goedzakken gelooven, dat ze welhaast ‘ausrucken’ om Parijs te nemen. Er wordt veel verteer gemaakt in de herbergen, en sommige dezer doen gouden zaken. Ook de winkels, waar cigarettten verkocht worden. In ’t algemeen echter hebben deze troepen weinig omgang met de bevolking: zij zijn wantrouwend. De gemeente wordt ook dezen keer weinig lastig gevallen met ‘requisities’, enkel wat brandhout voor de keukens. Rond 5 juli worden veel soldaten aangetast door de Spaansche griep. De revierstube in de pastorijs is bomvol. Een auto van het ‘Rood Kruis’ moet zelfs twee zieken naar het gasthuis te Luik vervoeren. Een dezer stierf onder den weg. Men zegt ook dat beide kraken aan thyphus leden. Wat er ook van zij, hun bed, hun stroozak en hun lijnwaad werd in den hof der pastorijs verbrand en de ziekenzaal ontsmet. Bij Jan Vranken krijgt een soldaat een geweldigen slag van een paard. Stervende wordt deze ook naar Luik gebracht.

Woensdag, 10 juli, komt een protestantsche dominée te Hex preeken. De banken worden uit de gemeenteschool gedragen, en honderden soldaten en officieren vullen het lokaal. Doch dit is veel te klein, en de ‘preek’ wordt op den koer gehouden. ’t Is weer een teeken, fluistert de bevolking, dat de Pruisen heengaan. Op vrijdag 12 juli, roept de telefoon dat de 42^e Abteilung twee dagen later in het vuur moet te Reims. Nu is ’t een geloop van de andere wereld om ‘fertig’ te wezen. In den avond vóór het vertrek versjachelen de soldaten allerhande zaken, vooral kleedingstukken, schoenen, leder, paardsgetuig, alles gestolen waar. De feldwebel Loss, kandidaat-leutnant, bij M. Van Winkel, met zes soldaten, blijft te Hex om de kwartieren te onderhouden, te witten. Op 20 juli vertrekken deze op hunne beurt.

Dadelijk is de kwartiermaker Ihmann weer hier, om baas te spelen en zijne maag, een kolossale maag, te bevredigen. Nieuwe troepen zijn in aantocht, beweert hij. Doch, het ontwikkeld deel der bevolking ten minste, weet dat er een machtige stoot door de Verbondenen gaat gedaan worden en dat er, voor het oogenblik althans, geen ‘Boches’ moeten verwacht worden. Hunne legers zakken, zij hebben de handen vol.

VIJFDE INKWARTIERING

Pas zijn de troepen weg om in den zak Soissons-Reims-Dormans (Marne) danigen klop van de dappere Franzözen te krijgen, of het Quartier-Büro te Oreye zendt 5 man naar Hex nog en nog bedden plaatsen. Na twee dagen moeten 4 dezer naar ’t front. Het spant er aan de Marne, de Oureq. Foch verbrijzelt in éénen slag al de plannen der Duitschers. Daar is voor den tienden keer de onvermijdelijke Ihmann. Nogmaals 50 bedden halen te Oreye aan 36 mark. Waar die nog aan-eenkloppen? Kortaf, de Gefreiter speelt zoo goed zijn rol, dat heel behoeftige lieden nu voor den eersten keer ook militairen in huis krijgen. Meer gegoeden zijn ontslagen. Geen wonder, want een deelgenoot van den schelm moet tweemaal daags de eieren, de boter, het meel en het brood naar Oreye sleepen, welk de boeren hier tot losgeld overreiken. De marken zal hij zelf wel dragen.

Het wordt augustus, september, oktober. Wij hadden gelijk: de Pruis kan zijne soldaten niet meer ter rust zenden. De zaken staan zeer slecht aan ’t front voor de Centralen. Wel komen er soms rond Hex enkele uiteengeslagen afdeelingen weer, tellende nog het derde of het vierde hunner manschappen en paarden, maar ons dorp blijft vrij. Foch rammelt af op alle fronten zonder onderscheid. Duitschland krijgt binnenlandsche moeielijkheden, Bulgarië legt af, twist ontstaat in de rangen der scharfschützentroepen rond Tongeren, waar Pruisen en Saksen elkander in ’t haar vliegen en moeten gescheiden worden. Zoo moet Hex, op 18ⁿ oktober, 300 Saksen opnemen. Deze geven zich uit als engelen van eerlijkheid en goedheid, maken de Pruisen uit voor vuilen visch, dieven en soortgelijke, maar van den eersten dag blijkt het dat Saksen en Pruisen met ’t zelfde nat zijn overgoten en in denzelfden ketel gestoofd werden. Overal, alle nachten wordt er gestolen..... van honger. Wat eten die troepen krijgen! Wij mochten het zien, wij mochten het proeven. Proeven? Neen, het walgt, ’t is om geen varken voor te zetten: aardappelen, half-rauw, met de schil en zonder vet in water gekookt. Ook liepen de soldaten met hunne ‘marmite’ regelrecht naar het zwijnenhok om hun noenmaal over te storten. Intusschen gaat de krijg voor ‘Unsere Kaizer’ slechter en slechter. De soldaten krijgen niets meer te lezen, de burgers lezen meer en meer, vooral tusschen de lijnen, en zorgen er terdege voor dat de Pruisen of beter hier onze Saksen op de hoogte worden gebracht van de gebeurtenissen. De compagnie Saksers had maar 3 officiers meer: 1° hauptman von Frieze, op ’t kasteel, leutnant Schmiedel, een student der

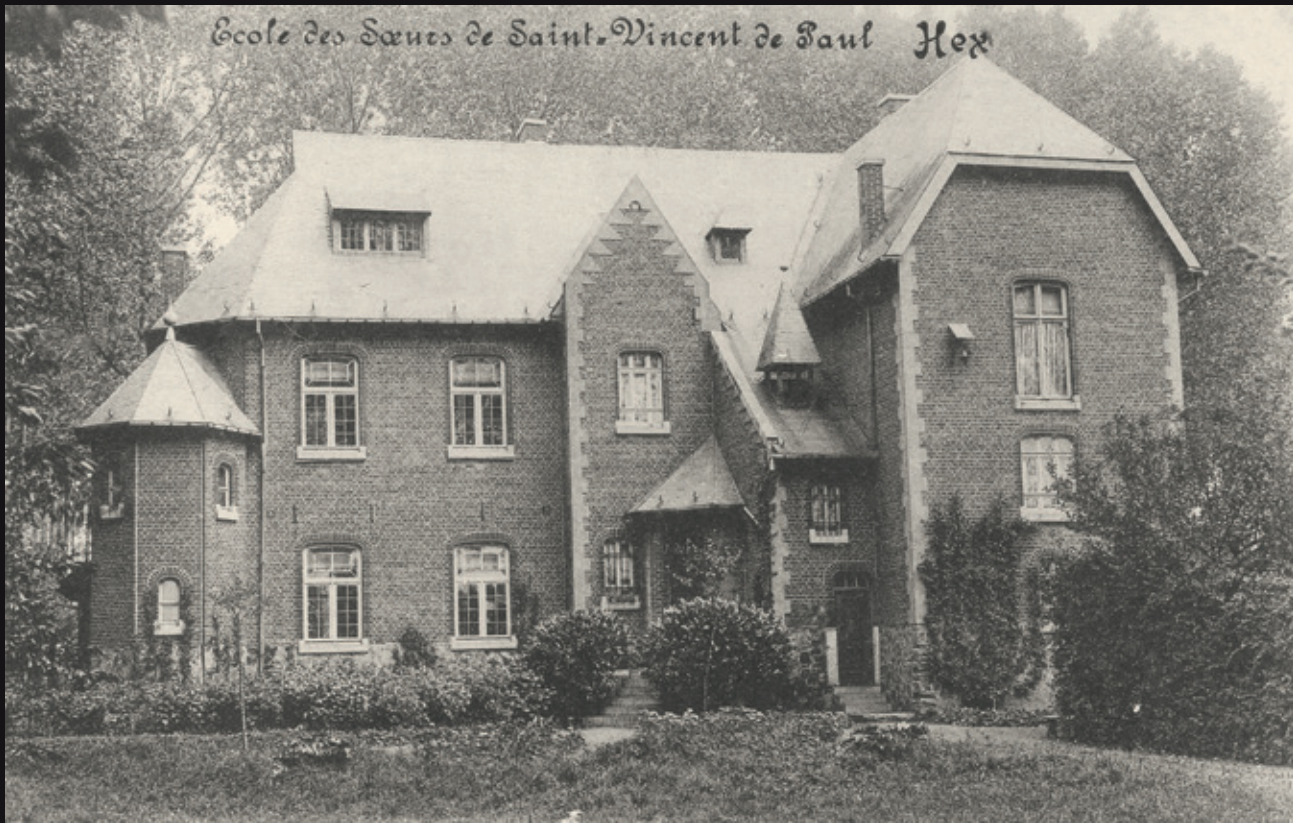
hoogeschool van Leipzig, bij M. Van Winkel en leutnant Schülte bij M. Houbrechts. Op allerheiligen-dag worden de soldaten ingeroepen, gedeeltelijk naar 't front, gedeeltelijk naar Bilsen. Zij, bestemd voor het front, gaan voorzeker mirakelen doen, wij zorgden er voor dat zij vertrokken..... met nieuwen moed. Deze troepen hebben te Hex een overgroot getal hunner ledikanten verbrand en 250 stroozakken meegenomen. Zij verkochten, vóór te vertrekken, al wat naam heeft aan spotprijzen. Nog eens ademen de deftige burgers vrij. De grijsgrauwe schoelies zijn elders hunne allerlaatste troeven gaan uitspelen.

AANKOMST VAN FRANSCH E VLUCHTELINGEN

Op 31 oktober 1918, zeer vroeg in den morgen, krijgt Hex door eenen veldgendarm de boodschap, dat de gemeente 200 tot 300 Fransche vluchtelingen zal te herbergen hebben. In den namiddag komt de ongelukkige caravaan aan over den Breede weg van Gutschoven af en gedeeltelijk over Brouckom. Burgemeester en secretaris gaan de arme bannelingen te gemoet tot in het Horpsmaelsveld. Boerenkarren uit dorpen tusschen Waremm e en Avesnes brachten de families tot hier. Deze hadden te hunnent ingepakt wat 't meest noodzakelijk was: kleederen, beddegoed en mondbehoef ten. De vluchtelingen werden ondergebracht op 't kasteel, 23, in de gemeenteschool 21, in de zusterschool 30 bij de gezusters Knapen 11, te Munikhof 12, bij G. Neven-Odeurs 9, in 't geheel 106. 't Waren meest behoeftige lieden, evenwel vonden wij er ook gegoede families tusschen. De vluchtelingen zullen voorloopig te Hex vertoeven, daar de Hollanders de grens gesloten hebben. Er moet dadelijk voor voedsel gezorgd worden. Alle huizen leveren brood af. Den volgenden dag wordt er meel, vet en boter uitgedeeld. Van af den vijfden dag na hunne komst trekken de Franschen 1,25 fr. per hoofd en per dag. Voortaan halen zij al hunne benodigdheden in het Voedingscomiteit, evenals de bevolking zelve, en zijn in staat hunne waren af te betalen. Bij het vernemen van den wapenstilstand zijn de brave lieden buiten zich zelve van vreugde en geluk. Op staanden voet zenden zij bode n naar Tongeren om de Fransche kleuren te koopen en tooien zich vervolgens met Fransche en Belgische cocardes. Allen dragen ook het portret van koning Albert. Verschillende willen dadelijk naar hunne haardsteden terug en maken reeds het noodige reisplan op. De vluchtelingen alhier kwamen uit verschillende dorpen en steden, namelijk uit Douai, Bohins, Valenciennes, Anzin, Roubaix, Cattenières, Romeries, Le Cateau, Naves, Villers-Perwins, Maresches, Raimes, Béthencourt en Auby. Samen gekomen zijn ze niet samen vertrokken. De eene vertrokken heden, de andere morgen of overmorgen. De reis was immers zeer lang en lastig, omdat er vaak noch trein noch tram tot hunne beschikking was. Dank de bemoeiingen van den statiechef M. Follon te Oreye konden wij twee gansche wagens ter beschikking onzer Fransche broeders stellen tot Brussel. Al de vluchtelingen hielden niet op het gemeentebestuur dank te zeggen voor het verleende onderkomen en de gulle ontvangst. Verschillende families, in hun dorp of hunne stad weergekeerd, zonden den burgemeester en secretaris nog brieven van dankbetuiging en erkentelijkheid.

DE WAPENSTILSTAND

Geteekend den 11 november 1918, te 5,55 uren 's morgens, uitvoerbaar 6 uren later, was het verheugend nieuws te 12 uren 's middags officieel te Hex gekend. Het twaalf tal soldaten, de voorhoede der Abteilung komende van Valenciennes, en die te Hex moest ingekwartierd worden, gelooven er niets van en ijlen naar Tongeren om inlichtingen. Nog denzelfden avond trekken er een tiental van onder, slechts een feldwebel en een soldaat blijven en wachten bevelen af. Wij vernemen dat te Tongeren een soldatenraad is uitgeroepen, dat de Keizer..... van Europa!!! naar Holland vluchtte en daar met zijn gevolg geïnterneerd werd, dat de Kreischef is afgezet en door een simpelen soldaat vervangen, dat de 'Moffen' al volop ruimen en loopen om 't bezette gebied te verlaten, dat de grenswachten hunne posten hebben ontvlucht en de draadversperringen overal verbrijzeld werden, dat de Belgen met honderden en honderden ontsnappen uit de kooi, waarin ze vier lange en bange jaren opgesloten zaten en in Holland een kijkje gaan nemen. Hier en daar vertoont zich reeds, nog een weinig schuchter, de nationale vlag en vele dames en jufvrouwen dragen fier de driekleurige cocarden en de beeltenis onzes geliefden konings. Ieder

De zusterschool

De zusterschool

wacht met de grootste spanning naar den loop der gebeurtenissen. De uren vervlieden niet rap genoeg. De meest ongeduldigen begeven zich naar Borgloon of Bommershoven om op den grooten steenweg den terugtocht der Pruisen van kortbij na te gaan. Te Borgloon zetelt reeds een raad van soldaten op het stadhuis. De officieren worden er aangehouden, ontwapend, de épauletten afgetrokken, een voor een in 't stadhuis geleid om te teekenen dat zij zich onderwerpen aan de republiek, die intusschen te Berlijn is uitgeroepen. Officiieren worden gedwongen de autos te voeren, terwijl de soldaten zich in de kussens leggen. Andere moeten de paarden met den toom leiden, waarop de 'ordonnance' is gezeten. Al de soldaten dragen roode cocardes, op alle voertuigen, de kanonnen, de veldkeukens, de wagens van het Rood Kruis wappert de roode vlag. En wij, Belgen, kleine Belgen, wij mogen dat alles zien. Duizenden nieuwsgierigen verdringen zich dan ook rond het stadhuis en op de Abeelplaats te Borgloon. Welke vernedering! Quel effondrement, hoorden we eenen Waal uitroepen. Ja, God is rechtvaardig. Het recht zegepraalt op de brutale macht. Leve België!

DE RUIMING VAN BELGIË

Op maandag, 11ⁿ november, beginnen de Duitschers ons dierbaar, ons diep beproefd Vaderland te ontruimen. De groote steenwegen Sint-Truiden-Luik en Sint-Truiden-Tongeren, om slecht van die te spreken, waarop we zoo goed mogelijk den aftocht gadesloegen, kunnen schier het vervoer van troepen en materieel niet dragen. 't Is mistig weder, de steenen zijn slibberig. De zware autocamions en kanonnen blijven steken, kantelen, vallen om. Soldaten moeten gedurig aarde bijschieten, om de beklimming van de hoogten te vergemakkelijken. Van Borgloon tot Tongeren is het eene onafgebroken rij van zware vrachtautos, camions, paardenvolk, voetvolk, artillerie en allerhande oorlogstuig. Welk gehavende, versleten warboel! Welk verschil met den prachtigen legertros van 1914! De paarden lijken levende geraamten. Honderden worden verkocht aan de Belgen voor 25, 50, 100 mark. De soldaten zijn ontzenuwd, vermoeid, beschaamd. Lijk lastdieren trekken ze, vijftien twintig te gelijk, hunne bagagiewagens de bergen op. De officieren loopen te voet, over het velobaantje, en durven niemand in de oogen zien. 't Is om zich dood te lachen. En zoo moet die tristige stoet tusschen hagen van Belgen en Fransche vluchtelingen door, allen getooid met de vaderlandsche kleuren. Schande en vernedering! Eene prophetie moet ergens voorzegd hebben: 'Ils partiront et nous les accompagnerons.' Ja, de dorpelingen vergezellen den verslagen vijand naar Tongeren. De nationale vlag wappert daar reeds hoog en fier op den toren der hoofdkerk. Alle huizen zijn bevlagd. En dat alles moeten de hoovaardige Pruisen met eigen oogen aanschouwen. Tusschen die lange rijen van vaandels, die wel eens tot op hunnen pinhelm neerhangen, moeten zij door in alle steden, in alle dorpen. Wat doet het goed aan 't harte de grijze dieven en moordenaars, in dienst van den keizer der Hunnen, zóó toegetakeld den weg der heimat te zien inslaan! Wat kijken ze beteuterd! Tot donderdag 14 november blijft Hex, midden van twee groote steenwegen gelegen, zonder troepen, maar dien dag krijgen we 300 man en 60 paarden thuis. De ritmeister of commandeur vertrouwt ons dat hij, bij dezen terugtocht, immer de dorpen volgde, de steden verreed, zoodat zijne soldaten nog geene kennis hebben van oproer, instelling der republiek, enz. Hij bestudeert de kaart om verder zonder Tongeren, Luik of Visé aan te doen, over de grens te geraken.

Op 15 november, 's konings naamdag, reist de ritmeister verder en om 10 uren komen nieuwe legers door: transportcolonnes met artillerie, 1200 man.

Den avond wordt ons de eerste niet-gecensureerde gazet 'Le Courrier de la Meuse', te Maestricht uitgegeven, aangebracht. We mogen dus den allereersten keer, sinds meer dan vier jaren, een vrij dagblad, een echt Belgisch dagblad lezen. Wat al nieuws! De keizer en de kroonprins zijn gevlucht, de Belgen naderen Brussel, de Franschen bezetten reeds Elzas-Lotharingen, in Duitschland is burgeroorlog, Oostenrijk valt verbrokkeld uiteen.

In den nacht van 15–16 november pakken deze 1200 man in. Overal in de huizen is men waken gebleven, want deze soldaten waren echte galeiboeven. Zij stolen dozijnen hennen, baggen, ja zelfs een paar vette varkens. Op 16 november, den ganschen dag, doortocht van 'Boches'. 's Avonds blijven 1800 man met 650 paarden logeeren en bivakeeren. Al de winningen zijn dezen keer gestampt vol. Veel hooi, stroo, kaf, haver, meel wordt gestolen en met wagens weggevoerd. Op zondag 17 november is het de beurt van allerhande pontons en rivier schuiten, mariniers enz.

Den nacht van zondag op maandag logeeren te Hex 2000 man met een zeer groot getal paarden. Wonder, deze dieren zien er vrij wel uit, 't zijn de beste die we sedert lang ontmoetten. Deze soldaten steken de oproevaan hoog omhoog. Zij verkoopen, vóór hun vertrek op 18 november sargies, schoenen, laarzen, toomen, lijnwaad, ja zelfs paarden. Thans rijden cyclisten toe met de blijde boodschap dat we thans eens 18000 man mogen hebben, zegge achttien duizend man. Alle huizen, kamers, zolders, schuren, stallen worden bestormd. Het gemeentehuis wordt zelfs ingenomen en vol stroo gedragen. Op het kasteel ligt 160 man, waarbij een prins. In geen enkele kamer is vuur. Zij kleppertanden van koude. Kolen, hout worden geëischt en vooral stroo. Niets te bekomen. Stroo wordt in de winningen met heele bussels genomen en in de kwartieren op den blooten vloer gelegd. Alle herbergen liggen vol.

Een officier op 't kasteel gebiedt aan acht soldaten de Belgische vlag, welke de H. graaf heeft doen uithangen, neer te halen. De soldaten weigeren, waarop de 'oberst' in woede schiet. De prins, waarvan hooger gewag, is prins von Solins, bataillons-aanvoerder. De officier meldt M. den graaf, dat hij nimmer of nooit zal slapen onder de Belgische vlag. Waarop de H. graaf antwoordt, dat de 'Herr' dan maar elders een onderkomen heeft te zoeken. Ik zeg u, gaat de heer graaf verder, dat, zoo ik moet buigen voor het geweld ik terstond de 'rothe fahne' doe hijschen. 't Is mij gelijk: de Belgische vaan is het teeken onzer roemrijke overwinning, de roode vaan is het teeken der volledige verplettering van Duitschland. De onthutste officier dringt niet verder aan. Wij vergaten te melden, dat de Belgische kleuren reeds op den toren, de openbare gebouwen en vele bijzondere huizen van Hex wapperden van af 12 november. In plaats van 18000 man, hebben er slechts 8000 in ons dorp verbleven, de rest is tegen den avond moeten verder wijken. De officieren waren hierover bitsig, waarop hun geantwoord werd dat de gemeenteverheid genoegzaam aan de cyclisten-inkwartierders had te begrijpen gegeven dat het zooveel mogelijk was 18000 man in Hex te logeeren als een zak graan in een flesch te bergen. De 8000 man 'ruckte aus' in den nacht van 18—19 november bij den heer graaf d'Ansembourg ontvreemdden zij een schaap en een tapisserie ter waarde van 5000 franken, in de boerderijen, zooveel hooi, stroo en etenswaren ze maar op hunne ledige vrachtwagens laden konden. Er werd ook gestolen bij M. Houbrechts, Jos Follon, G. Biels. Den 19 november van 11 tot 15 uren trekken weeral duizenden en duizenden soldaten oostwaarts. 200 man met 70 paarden blijven alweer hier. De acht officieren nemen hunnen intrek bij M. Van Winkel, nemen schier de gansche woning in bezit, doen zich door hunne ordonnances bedienen, rooken fijne cigaren, drinken wijn en champagne, spelen met de kaarten, zingen en spelen op den piano tot drie uren 's morgens, uur van 'abmarchieren'. Doch de leutnant-Batterieführer geeft een Befehl uit slechts te vertrekken om 4 uur. Woensdag 20 november van af 3 uren 's nachts tot 11 uur in den voormiddag trekken onophoudend troepen door, voetvolk, ruitërij, artillerie, mariniers. 300 manschappen met 161 paarden blijven nogmaals te Hex hangen. Een zahlmeister eischt 1300 kilos haver, maar we geraken los met 400 k. tegen 33 fr. de 100 k. comptant.

Donderdag 21 november rond 9 uur verschijnen nog groepjes soldaten, een mengelmoes van alle wapens. 't Schijnt dat de ruiming van België haar einde nadert. De Duitschers moeten heden, ingevolge de voorwaarden van den wapenstilstand achter de lijn staan: Kanaal van Turnhout-Hasselt, en zoo een lijn op Thienen en Hoei. Om elf uur draven twee groepjes hooge officieren recht op 't kasteel aan. Om 19 uren lange colonnes van wagens en kanonnen, monsterkanonnen ditmaal. Te Munikhof blijven 250 paarden, bij madame Houbrechts 42 enz. Overal wordt hooi en stroo 'geklauwd', ook hennen, ganzen, konijnen verdwijnen.

Vrijdag 22 november — Dezen nacht werd het eenig paard van Felix Vranken gestolen, haver bij M. Houbrechts. Om 9 uren beveelt de aanvoerder dat de troepen tot den volgenden dag te Hex blijven. Geen wonder, zij hebben nog tot dinsdag 26 november om ons vaderland geheel te ontruimen en van hier tot de Deutsche grens zijn slechts twee 'etappen.' Deze maatregel voorspelt niets goeds. Van dit oogenblik af begint in het dorp een echte plundering. Te Munikhof en bij madame Houbrechts wordt al de ongedorschen haver opgeladen voor Duitschland; bij Henri Langenaken wordt een vet varken gestolen, bij Julien Benats eenen stier. Heel den nacht van 22—23 november maken de 'Boches' weer goede sier in hun casinozaal, bij M. Van Winkel. Allerhande plagerijen moet de familie verduren. Dezen nacht wordt er geschoten. Zou 't weer luiden lijk in 1914 'Man hatt geschossen'? Wij vreezen 't ergste, want de officieren vliegen recht, ijlen naar buiten, maar keeren spoedig terug. Rond het kasteel is veel rumoer: soldaten zijn op jacht in den maneschijn. Ook werd er geschoten op Clement Benats, die zijne vette zwijnen bewaakt. Deze werd door een 'Lorrein' verwittigd, dat dezen nacht zijne varkens zouden gestolen worden.

Leo Van Winkel

Dank dezen 'Lorrein' kon de diefstal niet geschieden.

Zaterdag 23 november – 10 uren. Kijk, een groepje van 6, nog een groepje van 4 hinkende en stinkende soldaten. Zullen dit de laatste grijsgrauwe schoelies zijn, die we te zien kregen en ons 52 maanden lang onder hunnen hiel vertraptten? Ieder stelt zich die vraag.

Zaterdag 23 november – 5 ½ uur 's avonds. – Ja, 't waren de laatste, zij, die vier, welke sleepend, het hoofd ten gronde op het aschbaantje voortstapten op Vechmael aan, en zoo verder oostwaarts naar de heimat. Een rumoer op straat! De klokken luiden! 't Is het teeken door den eerw. heer pastoor aan de bevolking gegeven, dat de eerste Belgische soldaat te Hex is aangekomen. Wie? De eerw. heer Leo Van Winkel, krijgsaalmoezenier bij de 3^e legerafdeeling, 15 artillerie (bomwerpers) (lance-bombes). Het volk stroomt naar de woning, de gemeenteschool. Ja, 't is de waarheid. De jonge priester-soldaat, in officierstenue, ligt in de armen der zijnen.

TERUGKOMST DER SOLDATEN VAN HEX

Lijk we hooger melden komt de eerste Belgische soldaat, de eerw. heer Leo Van Winkel te Hex aan op zaterdag, 23 november 1918, te 5 ½ uren 's avonds. Zijne reis gaat, per fiets in éénen rit, van Gent tot Hex. De aalmoezenier brengt het blijde nieuws dat, volgens een onderzoek van zijnentwege, al de soldaten van Hex nog in leven zijn, niettegenstaande het schrikkelijke Belgisch offensief van 28 september – 11 november. De klokken luiden. Het volk, zelfs uit de naburige dorpen, stroomt samen om den soldaat-priester, in officierstenue, de hand te drukken. Onvergeetlijk oogenblik! Drie dagen later, den 26 november komen aan Leopold Doucy, Houbar Jozef en korporaal Neven Lucien, den 27 november Holans Jozef, geestelijke broeder-brankardier en Armand Vanstijvendael, den 28 november 's avonds te 8 uren de eerw. heer Ludovic Van Winkel, seminarist-brankardier bij de 1^e Legerafdeeling, 7^e Genie. Deze komt per fiets van Brugge. Den 30 november Leonard Vandersmissen, den 3ⁿ december Martinus Herkens, den 6 december Domien Benats, den 7^e december Swerten Jozef en Hestermans Florent, beide van oktober 1914 tot heden geïnterneerd in Holland, den 9ⁿ december Jan Moers. Deze werd driemaal zwaar gewond en invalied verklaard. Den 12 december Fredrik Roppe, den 18 december Jan Hannosset met zijne vrouw, uit Holland, den 20 december Alexis Bosch en Hendrik Digneffe, uit Holland, den 22 december Louis Renson, uit Holland, den 31 december François Vranken, den 8 januari 1919 Jozef Scheepers, Jozef Coemans, Jan Digneffe en Jozef Fox, alle vier uit de gevangenkampen van Duitschland. De laatste soldaat, welke toekwam den 8^e februari, is Guillaume Pluymers, uit het kamp van Parchim. Hij reisde over Hamburg-Kopenhagen-Viborg-Brest-Veurne-Brussel. De soldaat Jozef Schoenaers, te Haecht zwaar gekwetst en gevangen genomen, bleef in het hospitaal te Brussel, en werd invalied verklaard. Hij mocht tijdens de bezetting in Sint Lambrechts-Woluwe vertoeven en trad te Brussel in 1918 in 't huwelijk. Geen enkel soldaat uit Hex sneuvelde. 't Is wezenlijk buitengewoon, des te meer daar 13 onzer jongens tot den laatsten dag aan 't front bleven.

BIJZONDERHEDEN OVER DE AANKOMST VAN VLUCHTELINGEN UIT WEST-VLAANDEREN, OP 15 AUGUSTUS 1917

Op dinsdag 14 augustus 1917, O.L.V. Hemelvaart vigilie, komt een Duitsch soldaat het gemeentebestuur van Hex boodschappen, dat eindelijk de vluchtelingen uit West-Vlaanderen, voor Borgloon, Tongeren en Hex bestemd, rond 8 uren 's avonds aan de statie te Borgloon zullen aankomen, doch den nacht moeten overbrengen in den trein, om 's anderendaags, te 5 uren 's morgens gelost te worden. Dadelijk maakt de gemeenteoverheid toebereidselen om de arme broeders uit Vlaanderen af te halen. Om 3 ¾ uren 's nachts (zomeruur) vertrekken burgemeester en secretaris per rijtuig naar Borgloon. De veldwachter met een rijtuig voor de ouderlingen en zes karren om de pakken te laden, volgen. De karren hooren toe aan de landbouwers Houbrechts, Thijsen, weduwe Benats, weduwe Langenaken, Rens Vranken en weduwe Sacré. De beide rijtuigen hooren toe aan den heer graaf d'Ansembourg. Inmiddels wordt door de eerw. zusters van

Het postkantoor

Lambert Thijsen

Vincentius à Paulo een smakelijk maal bereid. Noch de burgemeester, noch de secretaris, noch de veldwachter, noch de voerlieden kunnen dus op het hoogste der feesten van O.L.Vrouw ter H. Tafel naderen, alhoewel zij daags te voren gebiecht hebben bij den eerw. pater minderbroeder Cesar, die te Hex een triduum preekt.

Bij aankomst aan de statie te Borgloon vinden burgemeester en secretaris eenen trein, op een der zijsporen geplaatst en bestaande geheel uit beesten- en goederenwagens. Zou die akelige trein de arme lieden uit Vlaanderen dragen? Aan de statie is alles nog stil. Ongeveer 5 uren meldt een oberleutnant, dat de vluchtelingen gaan afstappen. De wagens worden opengesloten, de deuren weggeschoven, en de mannen, maar vooral vrouwen en kinderen vertoonen zich met slapende oogen, vermoeide wezenstrekken en bange nieuwsgierigheid. De heer graaf d'Ansembourg vraagt den oberleutnant of het hem soms niet toegelaten is eenige families, bestaande uit talrijke kinderen, te nemen, daar er te Hex plaats is om families te bergen, en zoo behoeven man, vrouw en kinderen niet gescheiden te worden, iets wat op zekere plaatsen zóó droevig voorkwam. De oberleutnant, een vriendelijke grijze man, willigt de vraag in. Dadelijk beginnen burgemeester en secretaris de identiteitskaarten en familiekaarten der aangekomenen te onderzoeken, en nemen zes families, beslaande samen uit 40 personen, zijnde het getal vluchtelingen aan Hex toegewezen. Deze families zijn uiterst verheugd, als ze hooren dat ze samen mogen blijven. Seffens worden pakken, kleederen en het weinige beddegoed op de karren geladen, zeven ouderlingen stappen in de rijtuigen, de vrouwen en kinderen kruipen op de karren bij hunne pakken, en te 8 uur, juist na de eerste mis, komt de droevige stoet te Hex aan, waar de inwoners de gevluchte broeders met diepen weemoed in de ziel nablikken. Alles gaat regelrecht naar 't kasteel, waar door de edele dame gravin d'Ansembourg zelve, met behulp van hare meiden, een keurig maal wordt voorgediend. Gedurende den maaltijd heet M. Van Winkel, in naam der gemeente en in naam der bevolking, de vluchtelingen welkom. Vier families blijven op en rond het kasteel wonen, namelijk 1° de familie Steenkiste uit Handzaeme, 2° weduwe Steenkiste-Darras id, 3° Pieter Verstraete-Gediere uit Hoogdele en Sinnaeve Aloïs uit Roeselaere. De families Ceenaeme-Delbeke uit Hoogdele en Delbeke-Vanhevel uit Handzaeme betrokken het huis Dumont. Later werd dit huis verkocht en beide gezinnen werden gehuisvest het eene bij Lambert Thijsen, het andere in het postkantoor. Een tiental kinderen bezochten onze scholen. Meubels enz. werd aan de goede lieden door de bevolking gratis afgestaan. De heer graaf schonk de vluchtelingen kosteloos tuin en land. Bij het vertrek, een paar maanden na den wapenstilstand, kwamen de mannen, vrouwen en kinderen de gemeenteoverheid hartelijk dank zeggen en uitnoodigen hen in Vlaanderen te komen bezoeken.

DE VREDESFEESTEN TE HEX

Lijk in de meeste steden en dorpen van België zullen te Hex vreugde- en vrijheidsfeesten plaats hebben, doch er moet hiertoe een gunstige gelegenheid afgewacht worden. De strijders zijn ofwel nog niet alle in hunne haardsteden weergekeerd ofwel reeds in betrekking in verschillende deelen des lands.

Op 8 december 1918 zal evenwel reeds een plechtige mis van dankbaarheid, gevolgd van het 'Te Deum' Gode en zijne Heilige Moeder opgedragen worden. Hex, meer dan andere gemeenten, is O.L.Heer en O.L.Vrouw dank verschuldigd, want geen enkel zijner kinderen vond den dood of werd verminkt gedurende den langen en heeten kamp. Wel zijn een paar jongens, Jan Moers en Jozef Schoenaers invalied verklaard, doch zij behooren op veel na niet tot de klas der verminkten.

Op O.L.V. Onbevleete Ontvangen is dus, te 10 uren, draagt de eerw. heer aalmoezenier Leo Van Winkel, in onze schoon versierde parochiekerk, een plechtig dankoffer op. Na het Evangelie beklimt hij den kansel, schetst in roerende woorden het eentonig leven en bitter lijden zijner strijdmakkers in de loopgraven der barre IJzervlakte, hunne koelbloedigheid en onversaagdheid in den ongelijken kamp, hun onwrikbaar betrouwen op hunnen Schepper en hunne goede moeder O.L.V. van Lourdes. Hij verhaalt hoe al de soldaten van Hex O.L.Vrouw meermalen in haar toevluchtsoord Lourdes gingen bezoeken om hulp en ontferming af te smeeken en te bidden voor het diep geteisterd Vaderland en de dierbare verwanten, welke zij, verre van daar, op den lieven geboortegrond achterlieten. De jonge soldaat-priester dankt den Z.E. heer pastoor van Hex, de verwanten en heel de bevolking voor de godvruchtige gebeden, die zij twee en vijftig maanden lang voor hunne krijgers stortten. Hij wekt de toehoorders op tot eene ware vaderlandsliefde en roemt luide den moed en

Vrijheidsboom op
den Molenberg

de dapperheid onze vorsten Albert en Elisabeth. De geloovigen en vooral de families onze dapperen zijn diep ontroerd onder den indruk der rede van den aalmoezenier. Tranen van aandoening rollen over hunne wangen en vurige beden, dankgebeden worden gepleveld. Op O.L.V. Onbevleete Ontvangenis 1919, dus juist een jaar later, zullen de eigenlijke vredesfeesten gevierd worden. Weken te voren doen een viertal jongelingen, van huis tot huis, eene geldinzameling om hunne helden een geschenk aan te bieden. Intusschen stichten de gewezen soldaten een plaatselijken oud-strijdersbond onder het voorzitterschap van den aalmoezenier, en sluiten hem aan bij den Vlaamschen Oud-Strijdersbond van België. De edele familie d'Ansembourg zal den oud-soldaten een prachtig zijden vaandel ten geschenke geven, een waar kunststuk van roode, gele en zwarte zijde, met de grafelijke kronen en het Vlaamsch opschrift 'Oud-Strijdersbond van Hex. 1914-1918'.

Op maandag, 8 december, worden de strijders door de plaatselijke overheden ten gemeentehuize ontvangen en wordt hun den eerewijn voorgediend. Alle soldaten zijn aanwezig behalve Jan Moers, welke nog te Antwerpen, wegens heelkundige operaties, in het hospitaal ligt.

De heer burgemeester houdt een wel gepaste aanspraak, zegt de krijgers dank voor de onschatbare diensten, die zij het Vaderland bewezen en biedt hun het vaandel aan, onder wiens plooiën zij zich voortaan zullen scharen. De eerw. heer voorzitter beantwoordt de rede des burgemeesters, doet de beteekenis der nationale kleuren en van de vlag kennen en maant de makers aan, evenals vroeger, overal en in alle omstandigheden die vlag hoog te houden voor Taal, Godsdienst en Vaderland. Hij dankt, in naam van den Bond, de edele weldoeners.

Om 10 uur heeft de plechtige mis plaats. Gemeenteverheden en oud-strijders, voorafgegaan van het vaandel, dit toevertrouwd aan korporaal Lucien Neven, welke zich zoo menigwerf aan het front onderscheidde, begeven zich ter kerke. Deze is in feestgewaad. Hoog op den toren, evenals aan alle huizen, fladdert de driekleur in den wind. Het volk verdringt zich om een plaatsje te bemachtigen. 't Is immers de dorpskermis, Sint-Barbara-kermis, en tal van familieleden zijn toegestroomd. Onder het spelen van een blijde krijgsmarsch, nemen de oud-strijders in de koor plaats, achter het vaandel, op hun voorbehouden plaatsen. Aalmoezenier Leo Van Winkel draagt het H. Misoffer op en houdt na het Evangelie nogmaals een warme toespraak van op den predikstoel. Hij drukt er vooral op te doen zien, welk innig betrouwen de soldaten van Hex altijd stelden in O.L. Vrouw Onbevleete Ontvangen te Lourdes, hoe hij persoonlijk meer dan eens getuige was van wonderbare redding te midden van het doodsgevaar, en zet de toehoorders aan immer een groote godsvrucht, een onwankelbaar betrouwen te hebben in O.L.V. van Lourdes. Spreker dankt de edele familie d'Ansembourg voor het allerschoonste vaandel, den E.H. pastoor Moers en al de inwoners de gemeente voor de moeiten, welk zij zich getroostten om dit vredesfeest kracht en luister bij te zetten. Na de mis wordt het vaandel door M. pastoor ingezegend. Bij het verlaten der kerk speelt het orgel de Brabançonne, de Vlaamsche Leeuw, de nationale liederen onze bondgenooten Frankrijk, Engeland en Italië. Thans zal de vrijheidsboom geplant worden op den Molenberg, goed in het zicht der schooljeugd. De gemeenteverheden en de oud-strijders scharen zich rond den kuil. De inwoners en de vreemdelingen, in het breede scharen, verdringen zich rond de helden van het feest. Secretaris Van Winkel, in naam der gemeente, schetst de beteekenis van den boom, den vrijheidsboom. Hij richt zich bijzonder tot de jongere geslachten en zet hen aan den herwonnen vadergrond, welken onze IJzerhelden zoo edelmoedig met hun bloed drenkten, steeds ongeschonden te bewaren, en ook hun goed en bloed steeds veil te hebben, lijk hun dappere voorzalen voor Taal, voor God, voor Vaderland.

De krijgers nemen nu achterevolgens de spade en zetten den boom, een lindeboom, onder luide en langdurig toejuichingen vast. In den namiddag heeft in de groote zaal der Zusters een tooneel- en muzikaal feest plaats. De oud-strijders met hunne families bekleeden voorbehouden plaatsen. De schooljeugd voert een statige kindercantate uit: 'Het Vaderland' met lichaams oefeningen. Na de opvoering houdt de eerw. heer pastoor Moers de feestrede, een diep doordachte feestrede, zich vooral plaatsend op zedelijk en godsdienstig gebied. Vervolgens biedt hij, in naam van al de parochianen, aan ieder der oud-soldaten een prachtige zilveren horloge ten geschenke.

En thans heeft een heerlijk gastmaal plaats, door mevrouw de gravin en M. den graaf d'Ansembourg den IJzerhelden aangeboden. De spijsen, door de eerw. zusters van Vincentius zorgvuldig bereid en door de meiden van 't kasteel voorgediend, laten zich lekker smaken. Wijn, cigaren, taosten met de vleet. In de allergulste vreugd eindigt het feest laat in den nacht. In het voorhuis der kerk werd een gedenksteen aangebracht met de namen der oud-strijders, gevangenen en geïnterneerden, opdat de namen der Hexer soldaten voor het nageslacht trouw bewaard en met eerbied uitgesproken worden. Leven de dappere strijders van Hex!

GEVOLGEN

Invloed op nationaal gebied. – De oorlog had ten onzent een gunstigen invloed op het ontwikkelde deel der bevolking. Men mag, spijtig genoeg, niet hetzelfde schrijven van het minder ontwikkelde gedeelte. Alzoo schonk de adel en de burgerij vier vrijwilligers voor het leger, de boeren en arbeidersstand geen enkelen. Zelfs zij, de jongelingen der lichting van 1914, voor den dienst aangewezen, vertrokken niet. Wij moesten met diepe droefheid vaststellen dat de landbouwers en werklieden, voor ’t algemeen zich bitter weinig om den oorlog bekreunden. De Z. E. Heer pastoor, van op den preekstoel en door de bijzondere gesprekken, bleef hen gedurig aanzetten hunnen plicht te doen tegenover het Vaderland. Maanden lang riep hij het volk naar bijzondere kerkelijke diensten, om er te bidden voor de gesneuvelden, de verminkten, de gewonden, de strijders, de gevangenen, voor hunne familieën, voor de vorsten, voor België. Na enkele weken, wanneer de eerste schrik was verdwenen en een betrekkelijke rust was ingetreden, werden die diensten nog enkel bijgewoond door de ouders en verwanten der arme soldaten. Deze lieten talrijke missen doen opdat God zou medelijden hebben met hunne arme mans, zonen, broeders. In die missen waren alléén tegenwoordig vaders en moeders, zusters en broeders onzer strijders.

De heer burgemeester graaf d’Ansembourg verspreidde geregeld in ’t geheim ‘La libre Belgique’ ook de rede van Mgr. Mercier enz.

Kortom, wij zijn de meening toegedaan dat onze medeburgers door den oorlog niet aan liefde voor het Vaderland wonnen.

Invloed op zedelijk gebied – Nogmaals, de adel en de middenstand muntte uit door weldadigheid en naastenliefde. Evenals elders werd alhier het Voedings- en Noodcomiteit gesticht. Waren aan het hoofd de heren graaf d’Ansembourg, voorzitter van het voedingscomiteit, de Z.E. heer pastoor Hendrik Moers, voorzitter van het Noodcomiteit, de heren Leander Benats schrijver en penningmeester, Gerard Van Winkel en Gustaaf Houbrechts, leden. De heer graaf d’Ansembourg stond lokalen af, gratis, voor het Voedingscomiteit en M. Van Winkel, van zijne eigene woning, ook gratis, voor wedergoederlijk gemeentemagazijn. De burgerij en de behoeftige lieden werden niet genoegzaam door den landbouwersstand gesteund. Wel is waar stonden zekere boeren hunne voortbrengsels af aan fatsoenlijke, niet overdreven prijzen, doch hun getal was gering. Andere vergden, en zelfs van heel arme mensen, oprechte woekerprijzen en dreven steeds woeker- en sluikhandel in granen, vooral tarwe, meel, aardappelen, boter, vee, zonder zich ook maar een oogenblik te bekommeren of eventjes na te gaan of die waren voor vriend of vijand bestemd waren.

De zedeloosheid was ruim zoo groot – blijft ruim zoo groot als vóór 1914. Zekere jonge meisjes, zelfs uit den goeuden stand, schaamden zich niet voor ’t oog van alleman met vijandschen officieren of soldaten om te gaan, ja zelfs hun hart te schenken en ze vriendelijk, gulhartig te hunnen huize te ontvangen en te vergasten. Schande haar! Welk pijnlijk tooneel voor die brave ouders, wier zonen aan het front hun leven offerden in den dienst van Vorst en Land.

Invloed op sociaal en economisch gebied – De oorlog had ten onzent weinig invloed op maatschappelijk gebied. Er waren wel minder geboorten dan vóór den Krijg, niet minder huwelijken of sterfgevallen.

De paarden- en veekweek hadden hun verloop evenals altijd. Het getal paarden, runderen, zwijnen of pluimdieren nam niet af. Ook de opbrengst der akkers was nagenoeg dezelfde als voorheen, zoo ook de opbrengst van den veeteelt.

Werkeloozen waren er te Hex nimmer. Al wie arbeiden wilde, vond heel gemakkelijk daartoe de gelegenheid in ons landbouwbedrijf.

De uitgaven der gemeente tot steun der behoeftigen en kranken, ter inkwartiering van vijandelijke soldaten waren hoog. De gemeentekas moest leeningen aangaan tot een som van omtrent 25000 franken.

De jeugd – wij spreken hier van de kinderen tijdens den oorlog tot jongelingen opgegroeid – is volkomen ontaard: zij kenmerkt zich volop door eenen geest van onafhankelijkheid, genot- en geldzucht. De jongens en meisjes staan hunne ouders niets méér af van het verdiende loon, dan het kostgeld. Veel, zeer veel geld wordt verkeerd aan opschik, aan kansspel, rooken, cinema, theater, sport. De godsdienstzin is danig verminderd. De plechtigheden ter kerk worden niet méér

bijgewoond dan hoogst noodzakelijk is. De zondag, ja de werkdag dikwerf, wordt besteed aan voetbal, veldkoers, duivenspel, kegelspel. De ouders verloren veelal het gezag over hunne kinderen, deze handelen naar goeddunken. Het is geen zeldzaam feit dat de zoon uit de kroeg weerkeert als de vader ontwaakt om zijn dagelijkschen arbeid te hervatten. Neen, honderdmaal neen, noch de vaderlandsliefde, noch de zedelijkheid, noch de godsdienstzin wonnen aan den oorlog, wèl, wij herhalen het, de algemene ontevredenheid, de onafhankelijkheidszin, de vermaakzucht, de geldzucht, de ikzucht, de wanorde, de geest van oproer. Het is al veel, – dit moet gezegd – dat onze jongens nooit met den vijand heulden, zij hadden bitter weinig of geen betrekking met de Duitsche soldaten, veel minder dan zekere meisjes, zelfs uit den goede boerenstand.

De schoolkinderen hadden er genoeg in den Pruis, zelfs onder zijnen baard, in alles na te apen. Ook waren zij, verre van daar, met de Duitschers gemeenzaam. De onderwijzer kreeg een paar malen van officieren de opmerking, dat zijne leerlingen wel vrijpostig waren.

Het onderwijs te Hex leed gewis onder den langdurigen oorlog, wellicht minder nochtans dan in veel andere plaatsen. Slechts tweemaal bleven de scholen voor zekeren tijd gesloten: den eersten keer in 1914 bij den inval, gedurende drie weken, den tweeden keer, bij de aankomst der Fransche vluchtelingen, gedurende zes weken.

De onderwijzer, M. Van Winkel, werd bij de Deutsche Overheid te Hasselt geroepen wegens het onderteekenen van een heel onschuldigen omzendbrief met bijhoorigen staat over achterstallige wedden, dien hij meende te verzenden aan al zijne ambtgenooten in Limburg. M. Ceysens, drukker, moest dien omzendbrief aan de censuur onderwerpen.

M. Van Winkel weigerde te antwoorden op de vragen, welke hem gesteld werden, daar deze vragen niets uitstaans hadden met de zaak. Daarop werd hij doodeenvoudig aan de deur gezet met een barsch ‘Heraus’. De omzendbrief mocht nooit verzonden.

Leutnant Kessler met ‘Gefreiter’ Ihmann, beide van het Quartier-Büro te Oreye dreigden den onderwijzer met deportatie naar Duitschland, omdat hij de Fransche vluchtelingen onder zijne bescherming nam en zich krachtig verzette, dat deze de gemeenteschool zouden ontruimen om ze door de wijkende troepen – november 1918 – te laten betrekken. De zaak kwam voor den Kreis-chef te Tongeren, welke uitsprak dat de militairen zich met de zaak vluchtelingen niet te bemoeien hadden. Ihmann gaf echter niet af, doch inmiddels kwam de wapenstilstand.

Wegens brieven zijner zonen aan het front, werd M. Van Winkel naar het stadhuis te Tongeren geroepen. Hij weigerde te verschijnen en de brieven te erkennen. Zij die zich aanboden ontvingen van 50 tot 300 mark boete.

Hex, den 20 september 1920

[getekend:] C. Vanwinkel

